

2017

RAPORT
DE STARE A ȚĂRII
REPUBLICA MOLDOVA

 Expert-Grup
Centru Analitic Independent

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Republica Moldova 2017

RAPORT DE STARE A ȚĂRII

În parteneriat cu:

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

Autori:

*Adrian Lupușor
Alexandru Fală
Ana Popa
Denis Cenușă
Iurie Morcotîlo*

CHIȘINĂU 2017

Notă de limitare a responsabilității

Această publicație a fost realizată de Centrul analitic independent „Expert-Grup” în parteneriat cu Friedrich-Ebert-Stiftung (FES). Opiniile exprimate în documentul de față reprezintă exclusiv punctul de vedere al autorilor și nu sunt, în mod obligatoriu, împărtășite de alte organizații.

Expert-Grup nu își asumă luări de atitudine colective.

Comercializarea publicațiilor FES nu este permisă decât cu aprobarea în scris a Friedrich-Ebert-Stiftung.

Cuprins

Lista figurilor	3	Piața muncii și bunăstarea socială.....	24
Abrevieri	4	Educația și capitalul uman	29
Principalele mesaje de politici.....	5	Energia: transparență minimă și angajamente externe neîndeplinite	35
Sumar executiv.....	8	Politica internă și externă: regres al statului de drept și orientare geopolitică în sensuri opuse.....	41
Subiect special: Economia neobservată – un rezervor al oportunităților nevalorificate	11	Despre Expert-Grup.....	48
Economia.....	17	Despre FES	49

Lista figurilor

Figura 1. Dinamica economiei neobservate (% din PIB, axa din dreapta) și a ponderilor sectoriale în cadrul acesteia (% din economia neobservată, axa din stânga)	13	Figura 12. Indicii (2000=1) stocului de capital brut fix per angajat (axa din stânga) și raportul dintre Republica Moldova și media din țările ECE UE (%, axa din dreapta).....	25
Figura 2. Indicii ocupării formale și informale (axa din stânga) și evoluția ocupării informale în agricultură pe componentele acesteia (% , axa din dreapta)	13	Figura 13. Indicatorii ce descriu nivelul de studii obținut în Republica Moldova și media din țările ECE UE, pentru anul 2014 (%).....	26
Figura 3. Relația dintre ocuparea în agricultură și cea vulnerabilă (informală). Media pentru anii 2000-2015	14	Figura 14. Indicii salariului mediu pe economie și ai productivității muncii în Republica Moldova (2000=1).....	26
Figura 4. Relația dintre ocuparea vulnerabilă (infor- mală) și productivitatea muncii. Media pentru anii 2000-2015	14	Figura 15. Indicii salariului mediu pe economie și ai productivității muncii în țările ECE UE (2000=1)	26
Figura 5. Relația dintre ocuparea în agricultură și cea vulnerabilă (informală). Medii pentru anii 2000-2007 și 2008-2015	15	Figura 16. Indicatorii de comparație monitorizați	27
Figura 6. Relația dintre ocuparea vulnerabilă (informală) și productivitatea muncii. Medii pentru anii 2000-2007 și 2008-2015	15	Figura 17. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE la principalii indicatori ce caracterizează capitalul uman.....	30
Figura 7. Convergența β și σ	19	Figura 18. Ponderea populației cu nivel de studii superior și inferior față de nivelul necesar pentru ocupația la locul de muncă.....	31
Figura 8. Raportul dintre componentele principale ale VAB din Republica Moldova și cea din țările ECE UE, %	21	Figura 19. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE la rezultatele evaluării ISA 2009 și 2015	32
Figura 9. Raportul dintre elementele PIB-ului după utilizări din Republica Moldova și din țările ECE UE, %	21	Figura 20. Prețul pentru gazele naturale exportate de Federația Rusă, 1000 m ³ , USD	37
Figura 10. Indicii (2000=1) productivității muncii (axa din stânga) și raportul dintre productivitatea muncii în Republica Moldova și media din țările ECE UE (% , axa din dreapta)	25	Figura 21. Resurse regenerabile din consumul total, %.....	37
Figura 11. Evoluția productivității muncii în termeni absoluți (PIB/ocupați, USD 2011 PPP)	25	Figura 22. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE cu privire la situația din sectorul energetic.....	39

Figura 23. Reprezentarea opțiunilor politice ale cetățenilor, potrivit Barometrului Opiniei Publice, % 42

Figura 24. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE în domeniul bunei guvernări și al politicilor anticorupție 44

Figura 25. Distribuția simpatiilor geopolitice ale populației, potrivit Barometrului Opiniei Publice, % 45

Lista tabelelor

Tabelul 1. Principalii indicatori monitorizați privind economia neobservată 16

Tabelul 2. Principalii indicatori monitorizați privind economia Republicii Moldova 18

Tabelul 3. PIB/capita la paritatea puterii de cumpărare, aspecte comparative, 2011 20

Tabelul 4. Creșterea PIB-ului efectiv și a PIB-ului potențial, % 20

Tabelul 5. Investiții, creștere, % 22

Tabelul 6. Principalii indicatori monitorizați privind piața muncii și bunăstarea socială 28

Tabelul 7. Principalii indicatori monitorizați privind dezvoltarea capitalului uman 30

Tabelul 8. Indicatorii de comparație dintre Republica Moldova și țările ECE UE în sectorul energetic 38

Tabelul 9. Principalii indicatori monitorizați privind mediul și sectorul energetic 40

Tabelul 10. Indicatorii de comparație dintre Republica Moldova și țările ECE UE în domeniul bunei guvernări și al politicilor anti-corupție 44

Tabelul 11. Principalii indicatori monitorizați privind situația politică 47

Abrevieri

AEE	Agencia pentru Eficiență Energetică
ANRE	Agencia Națională pentru Reglementare în Energetică
BEI	Banca Europeană de Investiții
BERD	Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare
BOP	Barometrul Opiniei Publice
BNS	Biroul Național de Statistică
BNM	Banca Națională a Moldovei
CNA	Centrul Național Anticorupție
CTEM	Centrala Termoelectrică Moldovenească
ECE UE	Țările din Europa Centrală și de Est din UE
EG	Expert-Grup
IDU	Indicele Dezvoltării Umane
IPC	Indicele Prețurilor de Consum
IPP	Institutul de Politici Publice
ISD	Investițiile Străine Directe
PAS	Partidul Acțiune și Solidaritate
PCRM	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova
PDM	Partidul Democrat din Moldova
PL	Partidul Liberal
PLDM	Partidul Liberal-Democrat din Moldova
PIB	Produsul Intern Brut
PSRM	Partidul Socialiștilor din Republica Moldova
UE	Uniunea Europeană
UTA	Unitate Teritorial-Administrativă

Principalele mesaje de politici

Starea țării se înrăutățește pe fundalul agravării unei serii de vulnerabilități sistemice. Perspectivele de dezvoltare ale țării sunt afectate de o serie de provocări de ordin economic, social și demografic. Din punct de vedere economic, creșterea este lentă și nesustenabilă, fiind asociată cu erodarea potențialului și competitivității. Mai mult decât atât, creșterea economică nu s-a reflectat la modul corespunzător asupra creșterii bunăstării populației, având în vedere diminuarea ocupării formale și creșterea ocupării informale, fapt ce a creat provocări pe termen lung de ordin social. Provocările de ordin demografic țin de incapacitatea economiei de a integra pe deplin cea mai numeroasă cohortă a populației care are în jur de 30 de ani din cauza oportunităților economice limitate, fapt ce determină riscul ratării dividendului demografic.

Jocurile (geo)politice interne și frecvențele inițiative legislative controversate au acutizat vulnerabilitățile sistemice. Perioada 2016-2017 a fost marcată de amplificarea, de către instituția prezidențială și opoziția parlamentară de stânga, a importanței factorului rusesc în Republica Moldova, fapt ce a derutat societatea și mediul de afaceri în ceea ce privește durabilitatea și continuitatea vectorului european al țării. Acest sentiment a fost acutizat de reformele lente și chiar de unele acțiuni ce au îndepărtat Republica Moldova de Agenda de Asociere, promovată de guvernarea „proeuropeană”. Printre acestea se numără o serie de inițiative legislative care au fost dur criticate de o bună parte din societatea civilă și de majoritatea partenerilor de dezvoltare (ex.: Legea „amnistiei fiscale și de capital”, modificarea sistemului electoral, inițiativa de a limita accesul ONG-urilor la finanțarea externă, desfășurarea achizițiilor de energie electrică și altele). Derapajele cu pricina, precum și jocul (pe alocuri chiar parteneriatul) tactic dintre partidul de guvernământ și opoziția parlamentară de stânga, au alimentat și mai mult neîncrederea populației, a mediului de afaceri și a partenerilor de dezvoltare în guvernarea de la Chișinău. Drept

urmare, activitatea investițională este în cădere liberă pe parcursul ultimilor ani, iar sprijinul financiar oferit de către partenerii de dezvoltare este incert (în special, după aprobarea votului mixt și eșecul reformelor în sectorul justiției și anticorupției). Mai mult, procesul de reforme este subminat și de nivelul mic de legitimitate publică a actualei puteri: sondajele relevă un suport electoral scăzut pentru partidul aflat la guvernare, situat în proximitatea pragului electoral.

Accentuarea vulnerabilităților interne au distanțat și mai mult Republica Moldova de țările UE, inclusiv de cele din Europa Centrală și de Est, membre ale UE. Astfel, au crescut discrepanțele pe toate domeniile de dezvoltare ale statului: economic, social și de guvernanță.

- *Discrepanțele economice.* Creșterea economică lentă și volatilă din ultimii ani, în paralel cu diminuarea constantă a potențialului de creștere, a făcut ca Republica Moldova să rămână țara cu cel mai mic PIB per capita din regiune (acesta constituie doar a zecea parte din media PIB per capita din țările UE din Europa Centrală și de Est, fără schimbări majore în perioada recentă). Mai mult decât atât, au crescut discrepanțele la capitolele dezvoltarea sectoarelor industrial și energetic, a exportului și a formării brute de capital. Prin urmare, atât nivelul, cât și structura creșterii economice din Republica Moldova au rămas cu mult în urma tendințelor din Europa Centrală și de Est, fapt ce relevă încă o dată erodarea tot mai accentuată a competitivității țării.
- *Discrepanțele sociale.* Carențele modelului de creștere economică s-au răsfrânt, în mod firesc, asupra bunăstării populației. Astfel, deficitul de investiții și de capital a menținut Republica Moldova la un nivel inferior de specializare și de competitivitate, fapt ce a agravat discrepanța dintre productivitatea muncii din țara noastră versus țările de referință. Aceasta a afectat și

mai mult diferențele privind calitatea ocupării, în special, prin prisma indicatorilor ce țin de ocuparea informală și de nivelul salariilor.

- *Discrepanțele privind calitatea guvernantei.* Acestea au fost relevate de erodarea poziției Republicii Moldova în clasamentele internaționale privind transparența guvernării, percepția corupției și libertatea presei.

Creșterea discrepanțelor față de țările din Europa Centrală și de Est subminează în mod fundamental perspectivele de dezvoltare a Republicii Moldova.

În particular, aceasta determină subminarea competiției țării pentru piețe de desfacere (preponderent din cauza discrepanțelor economice), a capitalului uman (ca urmare a discrepanțelor sociale, de cele mai multe ori) și a capitalului economic/financiar (de regulă, pe motivul discrepanțelor de guvernanță). Pentru o țară atât de mică și atât de dependentă de piețele pentru export, de forța de muncă și de capitalul investitorilor și al partenerilor de dezvoltare, o asemenea creștere a decalajelor de dezvoltare față de vecinii din Vest trebuie să constituie un semnal de alarmă pentru factorii de decizie. Și anume, aceștia trebuie să se focuseze pe accelerarea reformelor-cheie ce ar asigura, până în anul 2030, convergența țării la nivelul de dezvoltare din țările UE din Europa Centrală și de Est.

Sursele principale ale dezvoltării durabile a Republicii Moldova sunt sectorul privat și capitalul uman.

Ambele, însă, necesită să fie stimulate, în paralel și în mod echilibrat. Dezvoltarea sectorului privat îmbinată cu neglijarea capitalului uman erodează potențialul competitiv al țării, deoarece competitivitatea bazată pe costul relativ mic al forței de muncă se disipează în timp - în special, în contextul Republicii Moldova, unde salariile reale cresc mai rapid decât productivitatea. În același timp, dezvoltarea capitalului uman în tandem cu neglijarea sectorului privat este imposibilă, deoarece sectorul public din țară nu dispune de resursele și capacitățile necesare în acest sens.

Până în prezent, politicile statului nu au pus suficient accent pe principala sursă de care depinde competitivitatea pe termen lung a țării - oamenii.

Oamenii mereu au constituit principala sursă a creșterii economice. Spre exemplu, în 2016, consumul gospodăriilor casnice a constituit 82% din consumul total și 87% din PIB, încasările din impozitul pe venit al persoanelor fizice și din TVA și accize - impozite indirecte aferente consumului - au constituit 78% din totalul taxelor și al impozitelor colectate la bugetul de stat, iar soldul depozitelor la termen cu dobândă - principala sursă a creditării consumului și investițiilor - depuse de persoanele fizice a constituit 88%

din totalul depozitelor respective. În același timp, în mod paradoxal, pe parcursul ultimilor ani s-a atestat un deficit de politici focusate preponderent pe oameni. Drept urmare, creșterea economică din ultimii ani nu s-a reflectat în mod corespunzător asupra bunăstării populației. În plus, se observă erodarea calității ocupării (sporirea ocupării informale, în paralel cu majorarea modestă a salariilor) și creșterea discrepanțelor dintre calitatea ocupării din Republica Moldova și cea din țările UE din Europa Centrală și de Est. Astfel, în paralel cu erodarea încrederii în guvernare, accentuarea acestor decalaje de dezvoltare a generat un nou val de emigrare.

Prin urmare, principala sursă de dezvoltare a țării, de care depinde competitivitatea acesteia, se erodează continuu.

Republica Moldova pierde principalul său avantaj competitiv care a permis, până în prezent, atragerea unor investiții strategice și valorificarea potențialului de export. Până acum, creșterea sectorului industrial - care asigura circa 2/3 din exporturile totale de bunuri - și a investițiilor atrase de acesta s-a bazat preponderent pe disponibilitatea înaltă și pe costul redus al forței de muncă. Însă aceste avantaje încep să dispară. Principalele cauze/probleme țin de creșterea mai rapidă a salariilor față de productivitatea muncii, de fenomenul migrației și de sectorul educațional, care nu face față necesităților sectorului real. Eșecul în contracararea acestor procese va însemna ratarea definitivă a singurului avantaj competitiv real al Republicii Moldova, dezvoltarea durabilă a țării fiind compromisă în totalitate.

Prin urmare, accentul politicilor de dezvoltare a țării trebuie schimbat spre valorificarea principalei surse care poate asigura competitivitatea pe termen lung - oamenii.

Aceasta presupune implementarea politicilor *homocentrice* (axate pe oameni) în toate domeniile, dar în special în cele ce țin de dezvoltarea sectorului privat. Și anume, politicile de dezvoltare a mediului de afaceri ar trebui să pună un accent mai sporit pe stimularea inițiativelor antreprenoriale și pe dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, pe facilitarea accesului la capital, asigurarea unui cadru concurențial liber, promovarea ocupării formale și încurajarea creării de locuri de muncă decente prin politici pro-business și pro-oameni, implementate în paralel și nu consecutiv sau izolat. Totodată, sectorul educațional necesită o reformare din temelii. Acesta trebuie să asigure mediul necesar pentru valorificarea, în corespundere cu necesitățile economiei, a potențialului atât al copiilor/elevilor/studentilor, cât și al părinților acestora (ex.: dezvoltarea creșelor va permite părinților, după naștere, să se integreze mai rapid în mediul economic). În acest sens, la nivel instituțional, este necesară o colaborare mai strânsă între Ministerul Eco-

nomiei și Infrastructurii, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării și Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale. Aceasta trebuie să aibă loc în cadrul unei platforme funcționale instituționalizate, cu caracter permanent și cu leadershipul Prim-ministrului, al cărei scop să fie ancorarea politicilor instituțiilor respective în obiectivele menționate.

Reforma sistemului de guvernare a instituțiilor publice rămâne prioritatea zero, care trebuie să constituie punctul de pornire pentru reformele sistemice. Menținem constatarea respectivă din ediția precedentă a Raportului de stare a țării deoarece, cu părere de rău, necesitatea unei ample reforme a sectorului public - în special, a guvernării acestuia - a rămas la fel de actuală. Pe lângă ajustările parametrice legate de optimizarea instituțiilor sau a numărului de funcționari publici, acest sector necesită reforme de substanță. La moment, sectorul public este prea slab în raport cu sectorul privat sau cu actorii politici, fapt ce îl expune la influențe din partea intereselor obscure ale aceluiași cercuri private sau politice. Aceasta a determinat, în ultimii ani, erodarea prestigiului

serviciului public și migrarea masivă din acest sector a multor talente, fapt ce îngreunează reformele în celelalte domenii vitale pentru țară. Prin urmare, autoritățile trebuie să asigure în mod urgent depolitizarea serviciului public și sporirea atractivității acestuia pentru profesioniștii integri. În respectivul context, este necesară regândirea grilelor salariale și elaborarea altor motivații monetare și non-monetare, care trebuie să fie bazate pe performanțe, pe încurajarea procesului de reforme de jos în sus - pentru a le oferi funcționarilor publici posibilitatea de a influența în mod real politicile publice -, pe implementarea efectivă a reformei sistemului de integritate în sectorul public, precum și pe sporirea transparenței instituțiilor publice prin promovarea principiului „Guvernului deschis”, în special, la capitolul raportării în baza indicatorilor de performanță și a programelor bugetare.

Sumar executiv

Subiect special: Economia neobservată – un bazin al oportunităților nevalorificate

În Republica Moldova, procesele economice neobservate continuă să joace un rol important, și asta din cauza ponderii lor semnificative în raport cu economia formală. Este adevărat că, începând cu anul 2000, ponderea economiei neobservate a scăzut continuu, de la 35% la 21% din PIB (2007), însă ulterior tendința s-a inversat și a început să crească lent până la 24% din PIB (2015). Aproximativ aceeași evoluție a avut-o ocuparea informală, care a înregistrat o diminuare de la 38% în anul 2000 la circa 30% din populația total ocupată în anul 2012, ca să crească din nou la 35%, în 2015. În plus, atât economia neobservată, cât și ocuparea informală au suferit schimbări structurale esențiale. Ponderea agriculturii ca principala ramură a producției neobservate s-a diminuat, ea fiind preluată de sectorul de servicii. Consecința acestui schimb de roluri a fost creșterea evaziunii fiscale din sectorul serviciilor și diminuarea producției pentru consum propriu din agricultură ca ponderi în economia neobservată. Structura ocupării nu a urmărit însă schimbările la nivel de ramuri ale economiei neobservate, deoarece ponderea ocupării informale agricole doar a continuat să crească. Astfel, către anul 2015, circa 75% din ocuparea informală era concentrată în agricultură. Ultimele tendințe de majorare atât a economiei neobservate, cât și a ocupării în cadrul acesteia indică asupra eșuării politicilor și eforturilor de a o diminua și prezintă o provocare pentru creșterea economică durabilă a țării. De asemenea, ocuparea informală este o piedică pentru sporirea productivității muncii agregate, din cauza valorii adăugate mici produse de aceasta.

Economia

Economia Republicii Moldova a reușit să-și revină după declinul din 2015. Astfel, în 2016, PIB-ul a crescut cu 4,3%. Jumătate din această valoare s-a datorat însă majorării cu 18%

a valorii adăugate în agricultură. Evoluția pozitivă din agricultură a fost determinată de efectul recuperator și de baza de comparație joasă din 2015, când ramura s-a contractat. Totuși, este puțin probabil ca împrejurările ce au favorizat dinamica sectorului agricol în 2016 să se mențină în anii următori. Deși evoluțiile de la începutul anului curent sunt incerte, există o mare probabilitate ca în 2017 economia să avanseze cu un ritm de 3%. Factorii ce ar favoriza această dinamică se referă la creșterea salariilor, remiterilor și investițiilor publice. Pe termen lung, se atestă o convergență slabă a Republicii Moldova către nivelul statelor din Europa Centrală și de Est: ceea ce reprezintă, în primul rând, o consecință a productivității scăzute. La fel, în pofida creșterii economice, comparativ cu PIB/capita din aceleași state veniturile populației din țara noastră sunt foarte mici. Analiza comparativă cu țările de referință denotă o serie de deficiențe structurale, de care suferă economia moldovenească și prin care, parțial, se explică decalajul dintre nivelul veniturilor. Sectoarele comercializabile sunt slab dezvoltate. Industria are un potențial productiv scăzut, iar drept urmare este redusă și ponderea sectorului în PIB. Agricultură este un sector imens, însă necompetitiv. Economia Republicii Moldova continuă să se bazeze, prea mult, pe consum, iar potențialul de export este mic, în timp ce sectorul privat își diminuează continuu activitatea investițională. În fond, economia națională pierde în mod constant din potențialul său de creștere, fapt ce ar putea conduce la sporirea decalajului în productivitate și venituri reale față de statele din Europa Centrală și de Est și ar diminua șansele de convergență către UE.

Pe lângă problemele structurale, se mai adaugă și riscurile politice. Activitatea economică este periclitată de jocurile politice de la Chișinău, ce ar putea conduce la răcirea relațiilor cu UE și la reducerea sprijinului financiar din partea Bruxellesului. Pentru a accelera creșterea sunt necesare reforme ce ar consolida sectoarele comercializabile. Totuși, restructurarea economică se poate realiza doar în contextul reformării și eficientizării instituțiilor publice. La

fel, este absolut necesar să se ajungă la un consens politic privind ireversibilitatea implementării Acordului de Asocieri cu UE, fapt ce ar asigura o mai mare predictibilitate pentru sectorul privat și ar stimula dinamica economică.

Piața muncii și bunăstarea socială

Sporirea productivității muncii este unul dintre principalele ingrediente pentru o creștere economică durabilă, dar și pentru o convergență cu țările din regiune. În anii 2000-2016, în Republica Moldova productivitatea muncii a sporit rapid (de 2,6 ori) și a depășit creșterea medie înregistrată în țările din Europa Centrală și de Est membre ale UE (de 1,5 ori). În pofida acestei performanțe, nivelul de productivitate în Republica Moldova constituie doar 22% din valoarea medie a aceluiași indicator calculat pentru țările de referință. Ritmurile de convergență pe termen mediu se ciocnesc cu trei provocări importante. Prima este discrepanța în volumurile de investiții în capitalul fix pe persoană angajată, care este de doar 20% din media țărilor din regiune, iar în ultimii ani ritmurile de investire doar au scăzut în Republica Moldova. A doua provocare ține de diferențele în calitatea capitalului uman, în țara noastră ponderea forței de muncă având studii superioare și studii vocațional-tehnice fiind semnificativ mai mică decât în țările de referință. Și a treia provocare pentru competitivitatea economică a Republicii Moldova este creșterea mai rapidă a salariilor, raportat la productivitate, în timp ce în Europa Centrală și de Est acestea sunt strâns corelate. Pentru depășirea provocărilor în cauză și pentru stimularea productivității sunt necesare reforme structurale ce ar reduce ocuparea informală, ar stimula investițiile în capitalul fix și ar ajusta în continuare sistemul de învățământ.

Educația și capitalul uman

Unul dintre indicatorii principali ce caracterizează capitalul uman prin prisma celor mai importante aspecte ale sale - educație, sănătate și venit - este Indicele de Dezvoltare Umană care, în 2015, plasează Republica Moldova pe locul 107 din 188 de țări, cu o valoare de 0,699, care este cu 17,1% mai mică față de media din ECE UE. De fapt, comparativ cu acest grup de țări, Republica Moldova înregistrează progrese relativ joase la toți indicatorii ce caracterizează calitatea capitalului uman, ceea ce implică necesitatea unor eforturi mari și consistente pentru a ajunge la convergență. Cel mai apropiat nivel față de țările ECE UE a fost atins pentru rata de cuprindere în învățământul superior, pentru care discrepanța este de doar 12,9%. În același timp, respectivul indicator este doar unul cantitativ, fără să se evalueze calitatea învățământului superior, chiar dacă cererea pentru acesta este mult mai mare decât pentru studiile tehnice profesionale. Cea mai mare discrepanță dintre Republica Moldova și țările ECE UE se atestă în ceea ce ține de instruirea adulților. În 2016, doar

0,96% dintre adulți au urmat un ciclu de instruire în Republica Moldova, pe când nivelul mediu în țările ECE UE înțelege valoarea de 6%. În același timp, țările europene care au înțeles schimbările rapide investesc mult mai mult în educația pe parcursul vieții.

În fond, aceasta determină apariția unui cerc vicios, care creează o sinergie între starea generală a economiei: puțin sofisticată, cu productivitate scăzută, căreia îi corespunde forța de muncă având calificări mediocre din prezent. Prin urmare, dezvoltarea capitalului uman trebuie să fie o prioritate reală pentru Republica Moldova, întrucât acesta este unul dintre puținii factori ce poate influența evoluția țării într-un mod sustenabil, pe termen mediu și lung. Iar politicile direcționate spre dezvoltarea capitalului uman trebuie să vizeze câteva aspecte: (i) creșterea calității învățământului de specialitate și încurajarea instruirii pe parcursul vieții; (ii) schimbarea modului de predare în învățământul general, astfel încât acesta să stimuleze creativitatea și (iii) crearea condițiilor pentru a reține și a atrage persoanele talentate și calificate în țară. De asemenea, politicile în cauză trebuie să țină neapărat cont de proximitatea Republicii Moldova față de Uniunea Europeană, având în vedere faptul că relațiile economice cu UE au capacitatea de a influența structura economică și necesitățile sectorului privat din țara noastră.

Energia

O serie de evoluții pozitive din acest sector s-au datorat intensificării colaborării Republicii Moldova cu Comunitatea Energetică și cu Uniunea Europeană. Totuși, îmbunătățirile în cauză au fost limitate de rigiditatea reglementatorului de piață, de guvernanta energetică slabă și de lipsa unei voințe politice solide. Proiectele de interconectare cu spațiul energetic european prin intermediul României s-au dinamizat, în particular, în sectorul gazelor. Impactul interconectărilor va fi însă unul parțial, dacă reglementatorul nu va asigura o competiție autentică pe piața internă. De asemenea, deși consumul energetic din resurse regenerabile are o tendință pozitivă, lipsește o coordonare fluidă între producători, rețelele de distribuție și operatorii de sistem, ceea ce împiedică extinderea furnizării de „energie verde”. Principalele eforturi în sector trebuie să acopere următoarele direcții: (i) adoptarea integrală a Pachetului Energetic III¹; (ii) perfecționarea mecanismului pentru achiziții în domeniul energetic; (iii) depolitizarea reglementatorului și reducerea ingerinței politicului în administrarea companiilor de stat; (iv) urgentarea proiectelor de interconectare cu România și includerea condiționalităților în sector; (v) finalizarea arhitecturii legale dedicată resurselor regenerabile.

1 Un set de directive și regulamente ale UE în domeniul energetic (energie electrică, gaze naturale)/

Politica internă și externă

Procesele politice din Republica Moldova au fost modulate de coabitarea tactică dintre Partidul Democrat aflat la guvernare și opoziția socialistă, care a culminat cu introducerea sistemului de vot mixt. Totodată, orientarea externă a țării a devenit epicentrul rivalității dintre cele două formațiuni, în particular, după preluarea funcției de președinte al țării de către socialistul Igor Dodon. Cel din urmă a transformat Președinția în principala platformă de relansare a dialogului cu Federația Rusă și de apropiere a țării de proiectele geopolitice ruso-urasiatice. Abordarea față de reforme a fost selectivă, multe reforme importante fiind neglijate, iar nefuncționarea mecanismului de integritate sau nefinalizarea reformei Procuraturii Anticorupție sunt doar câteva dintre consecințele acestei atitudine de neglijare.

Ocolirea procedurilor legale de transparență decizională, mimarea consultărilor publice, tentativele de a vota legi contradictorii (proiectul de lege privind legalizarea capitalului) și eschivarea de la angajamentele internaționale (pre-condițiile politice pentru asistența macro-financiară a Uniunii Europene) au sporit neîncrederea societății civile și a partenerilor externi față de guvernarea de la Chișinău. Pentru a fixa problemele conturate în politica internă și externă se recomandă: (i) fortificarea mecanismului de reformare; (ii) consolidarea asistenței pentru societatea civilă; și (iii) comunicarea activă, inovativă și critică privind avantajele integrării europene.

Subiect special: Economia neobservată – un rezervor al oportunităților nevalorificate

În Republica Moldova, o parte semnificativă din procesele social-economice au loc în cadrul economiei neobservate. Ponderea acesteia în PIB a scăzut în prima parte a deceniului precedent, de la 35% la 21%, dar a început să crească din nou în ultimii ani. Se majorează nu doar volumul producției neobservate, dar și ocuparea informală. Ambele procese creează provocări pentru creșterea durabilă a țării, și asta din cauza utilizării proaste a factorilor de producție și a ratării veniturilor fiscale la buget. În capitolul de față sunt explicate tendințele date și factorii ce stau la baza metamorfozelor economiei neobservate în Republica Moldova.

Principalele tendințe ale economiei neobservate

Procesele economice neobservate au un impact semnificativ asupra traiectoriei de dezvoltare durabilă a oricărei țării. Cu cât ponderea economiei neobservate este mai mare, cu atât calitatea creșterii economice este mai proastă, și asta din cauza costurilor mari de oportunitate a utilizării suboptimale a factorilor de producție. Această utilizare suboptimală se manifestă prin concentrarea forței de muncă în procesele economice cu valoare adăugată scăzută, prin investiții reduse în capitalul fix de către agenții economici informali și prin evaziune fiscală. Perpetuarea unui astfel de model conduce la încasări fiscale sub nivelul potențial al unei economii completamente formale, ceea ce cauzează și investiții publice mai mici în infrastructura și serviciile garantate de către stat. Drept urmare, se creează un cerc vicios care este destul de greu de rupt, fiind necesare mai multe eforturi de modernizare și de reformare socio-economică.

Boxa 1. Componentele economiei neobservate

Economia neobservată este compusă din următoarele componente:

- *Producția ascunsă în sectorul formal*, la care se referă producția legală neînregistrată de organele administrative și fiscale și neraportată lor de către agenții economici cu scopul evaziunii impozitelor, contribuțiilor de asigurare socială, etc.;
- *Producția ilegală*, producția de bunuri și servicii a căror vânzare, distribuire sau posesie este interzisă de lege și care în mod obișnuit este legală, dar devine ilegală când se realizează de persoane neautorizate;
- *Producția în sectorul informal*, determinată ca activitate de producție produsă de acele întreprinderi necorporative din sectorul «gospodăriile casnice», care nu sânt înregistrate și/sau talia cărora după numărul salariaților e sub censul stabilit și care produc producție destinată pieței;
- *Producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum*, determinată ca activitate economică, în rezultatul căreia gospodăriile casnice consumă sau acumulează bunurile și serviciile produse de ele înșăși.

Sursa: „Measuring the Non-Observed Economy. A Handbook”, OCDE, 2002.

În Republica Moldova, ponderea economiei neobservate a scăzut gradual în ultimul deceniu, dar se menține la valori destul de mari pentru a influența calitatea creșterii economice. În anii 2000-2015, economia neobservată a trecut prin două etape distincte din punct de vedere atât cantitativ, cât și calitativ². Prima etapă a durat din anul 2000 până în 2007 și s-a caracterizat printr-o descreștere esențială, de la 34,6% la 20,6% din PIB, a economiei neob-

2 Datele statistice pe economia neobservată sunt disponibile doar până în anul 2015.

servate. Cea de-a doua etapă a început în 2008 și durează până în prezent, fiindu-i specifică o recuperare graduală și lentă a ponderii - până la 23,7% din PIB în anul 2015 (Figura 1). Principalii factori care au stat la baza acestor evoluții au fost schimbările structurale ale economiei naționale. Se evidențiază diminuarea rolului producției în sectorul agricol neobservat în prima etapă, care a și stat la baza micșorării ponderii economiei neobservate în PIB. Apoi însă, începând cu anul 2007, rolul ramurii-cheie al economiei neobservate a trecut de la agricultură la sectorul de servicii. Către 2015, aceste două sectoare aproape că și-au inversat contribuțiile pe care le aveau în 2000. Astfel, creșterea ponderii sectorului de servicii și stagnarea agriculturii neobservate după anul 2007 au și cauzat reversarea tendinței de diminuare a economiei neobservate per ansamblu, deoarece ponderea sectorului industrial și de construcții a variat nesemnificativ în perioada analizată (Figura 1).

Evoluțiile cantitative și calitative ale economiei neobservate nu s-au reflectat însă și în structura ocupării informale pe activități economice. Astfel, deși rolul-cheie în economia neobservată a trecut de la agricultură la sectorul de servicii, ponderea ocupării informale în agricultură, în totalul ocupării informale, a crescut - de la 67% la 76% în anii 2003-2016³. În sectorul serviciilor, în aceeași perioadă, ponderea ocupării informale a scăzut semnificativ, de la 23% la 13%. Divergențele dintre ocuparea și producția neobservată în ambele dintre sectoarele menționate se explică prin ponderea diferită a componentelor care formează economia neobservată. Mai exact, este vorba de producția ascunsă în sectorul formal, de producția în sectorul informal și de producția gospodăriilor casnice pentru consum propriu (Boxa 1). În sectorul agricol neobservat, majoritatea o constituie tocmai producția gospodăriilor casnice pentru consum propriu, care în perioada 2000-2015 a avut o pondere între 80-74% din totalul producției în agricultura neobservată. În sectorul de servicii, însă, majoritatea producției neobservate provine din componenta informală și cea formală, iar gospodăriile casnice jucând un rol neesențial. Din totalul producției neobservate, ponderea producției ascunse în sectorul formal al serviciilor a crescut în aceeași perioadă de la 37% la 50%, indicând asupra majorării evaziunii fiscale în domeniul dat. Astfel, agricultura a devenit tot mai orientată spre forme de subzistență a ocupării, iar în sectorul de servicii ocuparea informală a scăzut din contul majorării evaziunii fiscale, inclusiv al formalizării relațiilor de muncă din contul amplificării fenomenului de „salariu în plic”, deci a salariilor nedeclarate

3 Anul de comparație a fost ales 2003 din cauza constrângerilor statistice. BNS publică datele privind ocuparea informală doar începând cu acest an.

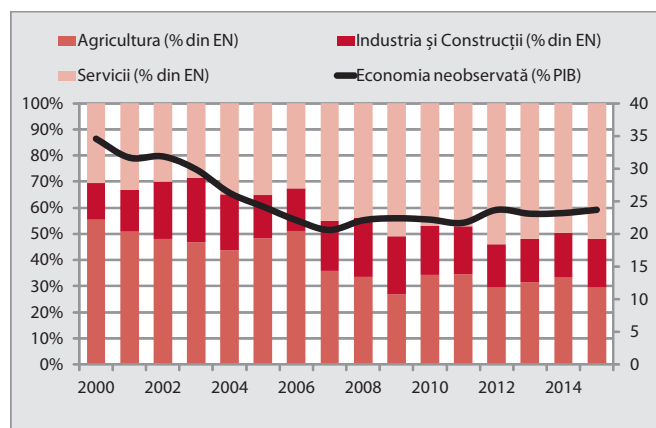
Dezechilibrele sectoriale ale ocupării informale s-au intensificat după anul 2014, când acest tip de ocupare a început să crească în egală măsură în termeni absoluți și relativi. Până la acel moment ocuparea informală a avut două etape distincte de evoluție, în mare parte corelate cu dinamica economiei neobservate. În perioada 2003-2010, acest tip de ocupare s-a diminuat de la 516 mii la 353,5 mii de persoane, ceea ce constituie o scădere în termeni relativi de la 38% la 31% din totalul populației ocupate. Apoi, în anii 2011-2013, ocuparea informală s-a stabilizat în jurul ratei de 30-31% sau, în termeni absoluți, al unui număr de 340-360 mii de persoane. După anul 2014, numărul celor ocupați informal a început să crească în mod constant și a atins rata de 36,4% în 2016, ceea ce a reîntors țara cu 14 ani în urmă la acest capitol. Această creștere a ocupării informale este determinată, în mare parte, de revenirea la baștină a migranților moldoveni din Federația Rusă, a cărei economie a fost lovită de o criză economică. Reîntoarcerea migranților a condus la creșterea ocupării în agricultură, preponderent din contul ocupării informale. Aceasta din urmă a fost stimulată, în special, de numărul gospodăriilor casnice care produc pentru consum propriu, ponderea acestora crescând la peste 50% din totalul celor ocupați informal în agricultură (Figura 2). Totodată, majorarea ocupării informale în ultimii ani a avut loc nu doar din contul revenirii migranților, dar și ca urmare a migrării locurilor de muncă formale în acest sector. Astfel, în anii 2009-2016, numărul locurilor de muncă formale s-a redus cu 50 de mii⁴.

Consecința creșterii ocupării informale se reflectă în diminuarea productivității muncii și în sporirea ocupării vulnerabile.⁵ Impactul negativ al ocupării informale asupra productivității muncii rezultă din faptul că, în acest statut ocupațional, persoanele sunt focusate preponderent pe supraviețuire, dar nu investesc în dezvoltarea capitalului lor uman. În plus, productivitatea suferă și din cauza faptului că locurile de muncă informale nu sunt dotate cu cele mai sofisticate și recente tehnologii. Ocuparea informală are un grad sporit de vulnerabilitate și din punct de vedere social, deoarece persoanele aflate în acest statut nu pot beneficia de garanțiile și serviciile oferite de stat pentru lucrătorii formali (indemnizații de șomaj, asigurare medicală, pensii etc.), sporind riscul de sărăcie pentru cei informali.

4 http://expert-grup.org/media/k2/attachments/MEGA_ediția_XVI-a_Enigmele_creșterii_economice_după_furtună.pdf

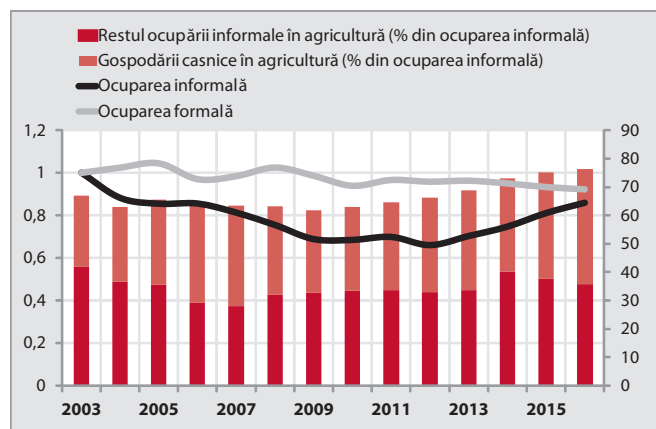
5 Ocuparea vulnerabilă este compusă din lucrători familiari neremunerați și lucrători pe cont propriu.

Figura 1. Dinamica economiei neobservate (% din PIB, axa din dreapta) și a ponderilor sectoriale în cadrul acesteia (% din economia neobservată, axa din stânga)

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS

Figura 2. Indicii ocupării formale și informale (axa din stânga) și evoluția ocupării informale în agricultură pe componentele acesteia (% , axa din dreapta)

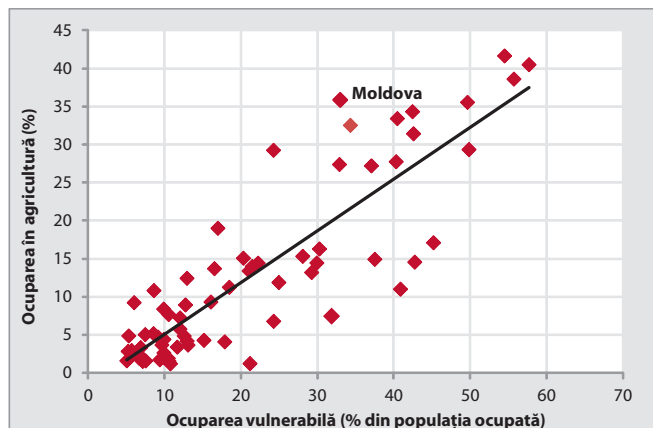
Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS

Concentrarea ocupării informale în sectorul agricol nu este o simplă coincidență în Republica Moldova, ci o legitate întâlnită la nivel internațional. De fapt, există o legătură directă și destul de puternică între ponderea celor ocupați informal și rolul agriculturii în economia unei țări, și anume: cu cât este mai mare numărul celor angajați în agricultură, cu atât este mai mare și numărul celor ocupați informal (Figura 3). Este o interdependență ce se explică prin faptul că modernizarea sectorului agricol face redundantă o mare parte din populația rurală, care este nevoită să migreze către sectorul de servicii și/sau cel industrial. Pe această cale au evoluat majoritatea țărilor dezvoltate, unde în prezent populația ocupată în agricultură constituie sub 10%. În țări precum Republica Moldova, unde populația rurală și ocuparea în agricul-

tură e semnificativă, iar celelalte sectoare nu pot genera locuri de muncă suficiente, este dezvoltat fenomenul de migrație externă și de ocupare informală. Precum a fost menționat mai sus, după anul 2014, creșterea ocupării informale a fost asigurată de agricultură, iar aceasta din urmă – de creșterea numărului gospodăriilor casnice care produc pentru consum propriu, ca urmare a incapacității restului economiei de a absorbi migrații provenind din regiunile rurale, reîntorși în țară. Astfel, o rețetă pe termen mediu pentru diminuarea ocupării informale este urmărirea traiectoriei țărilor dezvoltate, i.e. diminuarea ponderii celor ocupați în agricultură prin stimularea sectoarelor de servicii și industrial. Această restructurare a economiei trebuie să aibă loc în contextul fortificării instituțiilor și ameliorării climatului de afaceri, pentru a facilita migrația factorilor de producție spre sectoare cu o productivitate mai sporită și, respectiv, mai competitivă.

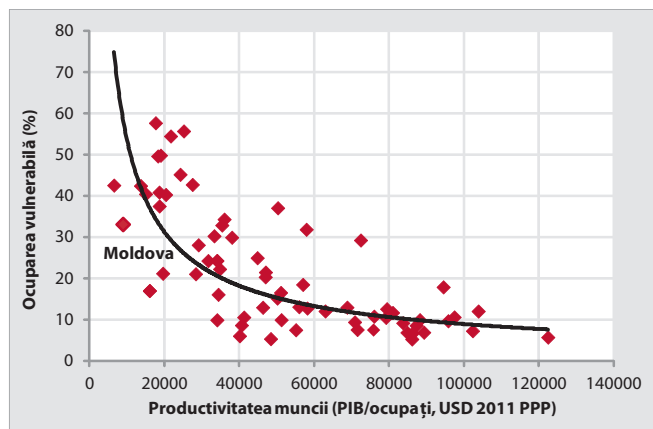
Ocuparea informală în proporții mari influențează negativ productivitatea muncii, această relație fiind observată și la nivel global. Cu cât mai mulți oameni sunt ocupați în sectorul informal, cu atât productivitatea la nivel de țară tinde să fie mai mică (Figura 4). Relația în cauză se explică prin faptul că această categorie de angajați nu face investiții în propria dezvoltare, iar locurile lor de muncă nu sunt dotate cu cele mai moderne echipamente. Această interdependență negativă nu este însă una liniară. Precum se poate observa în Figura 4, diminuarea semnificativă a ocupării informale - echivalentă, în mare măsură, cu diminuarea ocupării în agricultură - conduce la creșterea productivității muncii doar până la un anumit prag. Acest prag este de 10% a ocupării informale în totalul populației angajate, după care influența acestui factor asupra productivității se disipează. Este o legitate condiționată de faptul că scăderea până la pragul respectiv a celor ocupați informal este echivalentă cu realocarea factorului de muncă din sectoarele mai puțin productive (e.g. agricultură) către cele mai productive (e.g. servicii și industrie), deci, o utilizare extensivă a factorului muncă. Odată atins acest prag, creșterea productivității muncii deja depinde de mai mulți factori de competitivitate a economiei (calitatea capitalului uman, climatul investițional, etc.). Așadar, diminuarea ocupării informale este un element necesar, însă insuficient pentru creșterea productivității muncii pe termen lung (mai detaliat în capitolul privind piața muncii).

Figura 3. Relația dintre ocuparea în agricultură și cea vulnerabilă (informală). Media pentru anii 2000-2015⁶

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

Figura 4. Relația dintre ocuparea vulnerabilă (informală) și productivitatea muncii. Media pentru anii 2000-2015

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

Relația dintre ocuparea agricolă și cea informală este una complexă în Republica Moldova și merită explicații. Din Figura 3 se observă că țara este cu mult mai sus decât linia de regresie, ceea ce arată interdependența dintre ocuparea informală și cea agrară. Această poziționare este echivalentă cu afirmația precum că, pentru actualul nivel de ocupare agricolă, noi avem un nivel de angajare informală destul de redus, comparativ cu alte state. Pot fi două explicații majore pentru diferența înre-

6 Date privind ocuparea informală totală la scară globală lipsesc. Singurul echivalent este ocuparea vulnerabilă, informație care este publicată de către Banca Mondială în Indicatorii Mondiali ai Dezvoltării. Ocuparea vulnerabilă este compusă din lucrători pe cont propriu și lucrători familiali neremunerați. De fapt, ambele aceste categorii constituie majoritatea în ocuparea informală, ceea ce face indicatorul de ocupare vulnerabilă destul de apropiat ca să redea nivelul adevărat al ocupării informale în oricare țară.

gistrată între Republica Moldova și alte țări. Una ține de utilizarea drept sursă de informație - înainte de toate, din cauza constrângerilor statistice - a datelor privind ocuparea vulnerabilă și nu a celei informale. Deoarece ocuparea informală conține mai multe categorii de ocupații decât cea vulnerabilă, în cazul nostru diferența aceasta poate să fie mai mare decât în alte țări. Altă explicație ar ține de faptul că în alte țări, care au un nivel de ocupare agricolă similar Republicii Moldova, ocuparea vulnerabilă este mai mare din cauza incidenței mai ridicate a acestui statut de ocupare în alte sectoare, precum comerțul și construcțiile. Totodată, o ocupare mai formalizată în sectorul de servicii poate fi ascunsă de amplificarea fenomenului de „salarii în plic” și a evaziunilor fiscale în sectorul formal.

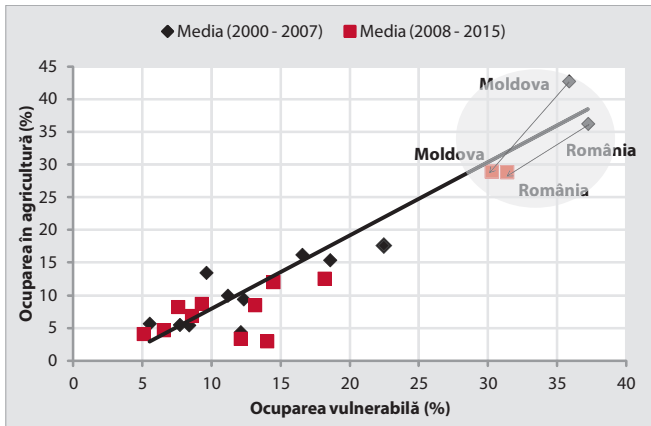
De asemenea, comparativ cu alte țări ce au o pondere echivalentă sau chiar mai mare de ocupare informală, Republica Moldova rămâne în urmă la capitolul productivității. Cum se observă din Figura 4, țara noastră este poziționată în partea stânga a liniei de regresie și este depășită la capitolul productivitatea muncii de majoritatea țărilor cu un nivel echivalent de ocupare informală. Poziția aceasta poate fi explicată prin faptul că ocuparea informală are un impact disproporționat de mare asupra productivității agregate, dar poate fi condiționată și de alți factori potențial stimulatori pentru productivitatea muncii. Printre aceștia se numără calitatea capitalului uman, anvergura economiei neobservate și structura ocupării informale. Astfel, o economie cu un nivel de ocupare echivalent cu cel al Republicii Moldova, dar cu mai multe investiții pe persoană angajată, va avea și o productivitate agregată mai mare (Capitolul „Piața muncii” oferă mai multe detalii la acest subiect).

Interdependența dintre ocuparea în agricultură, cea informală și dinamica productivității muncii se manifestă la nivel nu doar global, ci și regional. Dacă e să comparăm Republica Moldova și țările din Europa Centrală și de Est membre ale UE (ECE UE), atunci observăm aceleași interdependențe ca și la nivel global⁷. Există o relație directă și liniară între numărul celor ocupați în agricultură și ocuparea informală, în regiunea dată la acest capitol evidențindu-se însă, în mod special, două țări – Republica Moldova și România. Ambele rămân semnificativ în urma celorlalte țări în ceea ce privește ponderea ocupării informale, dar și a celei agricole (Figura 5). Deși, în ultimul deceniu, aceste state și-au diminuat din ambele categorii de ocupare, discrepanța rămâne încă destul de mare. Este remarcabil faptul că, în ultimul deceniu, ponderea ocupării informale s-a diminuat, în medie,

7 Țările din Europa de Est membre ale UE sunt Bulgaria, Cehia, Croația, Estonia, Ungaria, Lituania, Letonia, Polonia, România, Slovenia, Slovacia.

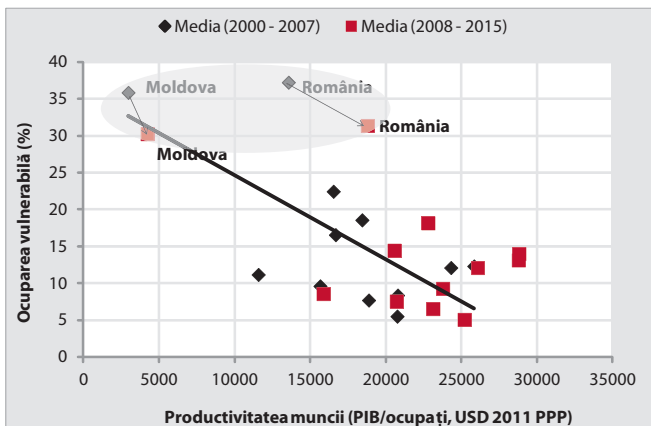
aproximativ în aceeași măsură în România și Republica Moldova, însă în prima țară productivitatea a crescut mult mai rapid (Figura 6). O comparație dintre aceste state demonstrează o dată în plus că diminuarea ocupării agricole și informale este necesară, dar nu suficientă pentru a stimula productivitatea muncii la nivel macroeconomic.

Figura 5. Relația dintre ocuparea în agricultură și cea vulnerabilă (informală). Medii pentru anii 2000-2007 și 2008-2015

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

Figura 6. Relația dintre ocuparea vulnerabilă (informală) și productivitatea muncii. Medii pentru anii 2000-2007 și 2008-2015

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

Pe lângă implicațiile social-economice, economia neobservată influențează negativ și asupra colectărilor fiscale către bugetul public. Încasările fiscale suferă nu doar din cauza evaziunii fiscale a agenților economici din sectorul formal al economiei, dar și ca urmare a ponderii semnificative a întreprinderilor informale care preferă să nu treacă în câmpul legal și a ocupării informale ridicate. În ultimii ani discrepanța fiscală, i.e. diferența dintre volumul potențial de încasări fiscale de la o economie com-

pletamente formală și cele real colectate a fost de circa 7% din PIB sau 18-20% din totalul veniturilor în Bugetul Public Național (Tabelul 1). În termeni absoluți, aceste cifre echivalează cu aproximativ 8-9 miliarde MDL, fiind o sumă destul de impunătoare pentru o țară ce depinde de asistența financiară externă⁸. Bineînțeles că nu există economii completamente fără procese informale și neobservate, însă diminuarea acestora și amplificarea încasărilor fiscale rezultate din respectiva micșorare pot stimula de o manieră semnificativă investițiile publice și dezvoltarea durabilă a țării. Pentru a reduce fenomenul economiei neobservate sunt necesare însă un set de măsuri sistematice, care să țintească fiecare componentă a acestei economii.

Recomandări de politici

Economia neobservată este un fenomen complex și neuniform. Pentru a reduce ponderea acesteia se impune dezvoltarea și punerea în aplicare a unui set amplu de măsuri, orientate către fiecare componentă în parte a economiei neobservate. Sub-domeniile cheie ce trebuie distinse în cadrul economiei neobservate și care necesită politici publice țintite sunt producția ascunsă în sectorul formal (i.e. evaziunea fiscală), întreprinderile informale (neînregistrate), ocuparea din sectorul informal (oamenii ocupați în întreprinderile informale sau ocupați pe cont propriu) și cel formal (salariile în plic). Deci, pot fi distinse patru domenii-cheie care, odată abordate, pot contribui la diminuarea proceselor neobservate, iar recomandările strategice pentru fiecare dintre ele sunt:

- **Diminuarea ocupării informale în sectorul informal al economiei.** Deoarece majoritatea ocupării informale în economia națională se concentrează în agricultură, este imperativ să se pună accent pe reformele ce au conexiune cu acest sector. Cum s-a menționat în analiza de mai sus, modernizarea și creșterea productivității în agricultură conduce la descreșterea cererii pentru forță de muncă în acest sector, ea migrând către alte sectoare ale economiei. Acest proces, într-o anumită măsură, a avut loc și în Republica Moldova în deceniul precedent, însă, din lipsa ofertei de locuri de muncă în sectorul industrial și în cel de servicii, forța de muncă din mediul rural s-a orientat către migrație. Luând în considerare aceste tendințe de dezvoltare, ocuparea informală în agricultură nu va putea fi diminuată decât prin creșterea cererii din partea sectorului industrial și a celui de servicii. Astfel, accentul trebuie pus pe stimularea ocupării în aceste sectoare, deziderat ce poate fi atins prin mai multe politici de îmbunătățire a climatului de afaceri și prin

8 Estimarea făcută în baza metodologiei din A. Cobham "Tax evasion, tax avoidance, and development finance", Queen Elisabeth House Working Paper, No. 129.

ținerea investitorilor și a asistenței externe, prioritar în sectoarele de servicii (ex: tehnologii informaționale și comunicații, transport, etc.) și industrie (ex: agroalimentară, auto, chimică, textile și alte sectoare similare din industria ușoară). Aceasta, nicidecum nu presupune că sectorul agricol trebuie să rămâne marginalizat. Din contra, acesta trebuie să devină mai eficient, productiv și competitiv, prin ancorarea mai bună în cerințele și tendințele piețelor interne și externe, precum și focusat mai bine pe nișe unde Moldova are avantaje competitive reale (ex: nuci, semințe, uleiuri, fructe uscate, etc.).

- **Diminuarea fenomenului „salariilor în plic”:** Pondere și impactul acestui fenomen pot fi micșorate prin ajustarea modelului actual de impozitare a factorului de muncă. În cazul acestei politici este imperativ de efectuat o manevră fiscală de impozitare a salariilor, i.e. de diminuat cota contribuțiilor sociale, plătite de angajator și de compensat pierderea veniturilor fiscale prin majorarea impozitului pe venit al companiilor. Bineînțeles că, pe lângă această manevră fiscală, sunt importante și alte acțiuni, precum controlul mai strict și ținut al statului privind respectarea legislației muncii, stimularea utilizării cardurilor pentru achitarea salariilor și un set de alte măsuri - de o anvergură mai mică, dar nu mai puțin importante - cum ar fi campaniile de informare a angajaților despre costurile și consecințele „salariilor în plic”.
- **Reducerea numărului întreprinderilor informale.** De obicei, aceste întreprinderi sunt prea mici și întâmpină mai multe bariere pentru a intra în cadrul legal și

vizibil al economiei. Pentru a stimula migrarea acestora în sectorul formal trebuie de estimat ponderea lor pe diferite ramuri economice și barierele-cheie pentru ele. Doar în funcție de profilul identificat al întreprinderilor informale este posibil și recomandabil de elaborat un plan de acțiuni de ajustare a cadrului legal existent. Indiferent de barierele identificate, însă, orice plan elaborat trebuie să includă atât măsuri descurajatoare (detectarea mai bună și penalități usturătoare), cât și de încurajare (proceduri mai simplificate de înregistrare și de taxare) pentru întreprinderile informale.

- **Diminuarea producției ascunse în sectorul formal al economiei, i.e. a evaziunii fiscale.** Reducerea evaziunii fiscale poate fi atinsă prin îmbunătățirea cadrului legal existent, pentru a face procesul de achitare a impozitelor unul destul de ușor de gestionat (optimizarea numărului de impozite și de-sofisticarea acestora). De asemenea, este critică îmbunătățirea capacităților instituționale și analitice ale Serviciului Fiscal de Stat, în vederea depistării mai eficace a proceselor de evaziune. Un ajutor pentru Serviciul Fiscal de Stat în această privință ar fi digitalizarea a cât mai multe servicii publice și integrarea bazelor de date care conțin informații despre contribuabili. De asemenea, trebuie să fie continuate eforturile recente ale organelor fiscale de a promova conformarea fiscală voluntară, când agenții economici din grupul de risc sunt înștiințați că sunt incluși în procesul de monitorizare a evaziunii fiscale⁹.

Tabelul 1. Principalii indicatori monitorizați privind economia neobservată

Indicatori	2014	2015	2016
Economia neobservată (% din PIB)	23,2	23,7	-
Ocuparea informală (% din ocuparea totală)	32,5	34,8	36,4
Încasările fiscale estimative ratate către BPN (mil. MDL)	7 827	8 752	-
Încasările fiscale estimative ratate către BPN (% din total venituri)	18,4	20,0	-
Economia neobservată pe activități economice (% din PIB)			
<i>Agricultura</i>	7,7	7,0	-
<i>Industria și Construcțiile</i>	4,0	4,4	-
<i>Serviciile</i>	11,5	12,3	-
Ocuparea informală, bărbați (% din total ocupare informală)	57,3	56,6	54,7
Ocuparea informală, femei (% din total ocupare informală)	42,7	43,4	45,3

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS și Ministerului Finanțelor

⁹ <https://monitorul.fisc.md/monitorul/serviciul-fiscal-de-stat-promoveaza-conformarea-fiscal-voluntara-si-priintre-contribuabilii-din-sectorul-agrar.html>.

Economia

Prezentul capitolul evaluează situația economică din Republica Moldova și identifică cele mai pregnante tendințe din ultima perioadă. Constatăm că creșterea s-ar putea tempera, fapt ce ar mări distanța economică față de Uniunea Europeană și, în special, față de țările comunitare din Europa Centrală și de Est. Capitolul se încheie cu o serie de recomandări ce se referă la accelerarea creșterii economice.

Situația economică la zi: aspectele esențiale

În pofida prognozelor pesimiste, în 2016 economia țării a avansat cu 4,3%. Totuși, creșterea a fost determinată de factori conjuncturali. După declinul cu 0,4% din anul 2015, economia Republicii Moldova a înregistrat o ascensiune în 2016, iar dinamica pozitivă a fost asigurată de evoluția agriculturii. Valoarea adăugată în sectorul agricol a crescut cu 18%, rezultat ce a contribuit la majorarea cu 2,2% a PIB-ului. În același timp, dinamica altor ramuri economice a fost lentă. Valoarea adăugată brută (VAB) creată în sectoarele neagricole a crescut cu 2,8%, iar contribuția acestora la avansarea PIB-ului a fost de 2%. Totuși, evoluția pozitivă din agricultură nu are un caracter durabil. Creșterea s-a datorat efectului recuperator și bazei de comparație joase din 2015, când ramura s-a contractat cu 13,4% ca urmare a condițiilor climaterice nefaste. Totuși, este puțin probabil ca factorii ce au favorizat creșterea semnificativă a sectorului agricol în 2016 să se mențină de la an la an. Analiza PIB-ului prin prisma cheltuielilor evidențiază influența semnificativă a variației stocurilor asupra creșterii. Datorită unui an agricol bun, volumul stocurilor a sporit și a contribuit la majorarea PIB-ului cu 2,3%. De asemenea, majorarea exportului de bunuri cu 8,5% a fost determinată parțial de sporirea producției agricole. Totodată, un aspect îngrijorător care a influențat negativ creșterea și asupra căruia trebuie să atragem atenția ține de reducerea activității investiționale. Astfel, formarea brută de capital fix s-a diminuat cu 2,8% în 2016. Descreșterea a fost cauzată atât de scăderea, cu 35,8%, a

investițiilor finanțate din surse bugetare, cât și de diminuarea cu 10,7% a investițiilor nebugetare.

Evoluțiile din prima jumătate a anului 2017 sunt incerte, însă există premise ca majorarea anuală a PIB-ului să atingă nivelul de 3%. În semestrul I din 2017, economia a avansat lent, cu 2,8% față de aceeași perioadă a anului precedent (f-a-p). De asemenea, în mai multe sectoare se atestă o dinamică anostă sau chiar evoluții negative. Astfel, producția industrială a crescut cu doar 0,6% f-a-p în ianuarie-iulie 2017, iar în agricultura s-a redus cu 5% f-a-p în ianuarie-iunie 2017. Comprimarea sectorului agricol a fost determinată de scăderea accentuată a producției vegetale, cu 28,4% f-a-p, situație provocată de întârzierea campaniei de recoltare, ca urmare a condițiilor climaterice nefavorabile din primăvara anului 2017¹⁰. În pofida acestor evoluții, în 2017 există premise pentru o creștere cu 3% a PIB-ului. Factorii ce determină consumul gospodăriilor cunosc o evoluție pozitivă. În semestrul I din 2017 salariul real a crescut cu 6,2% f-a-p. Modificarea remiterilor, la fel, a avut un impact benefic asupra consumului. Astfel, în lunile ianuarie-iunie 2017, transferurile bănești de peste hotare, exprimate în USD - un indicator proxy pentru influxul de remiteri - s-au majorat cu 9,7% f-a-p. Este o mărire ce a depășit efectul cumulativ al întârzierii MDL (în ianuarie-iunie 2017, cursul MDL/USD s-a întărit cu aproximativ 3% f-a-p) și al creșterii prețurilor (în ianuarie-iunie 2017 s-a atestat o scumpire cu 5,7% f-a-p). Totodată, deși în semestrul I din 2017 investițiile publice s-au mărit cu 41,2% f-a-p, formarea de capital nou a crescut lent cu 2,5% f-a-p. Aceasta deși, de obicei, în trimestrul I și II ponderea investițiilor publice în totalul investițiilor este mică, iar pe parcursul anului această cotă se majorează și, implicit, se mărește contribuția creșterii investițiilor publice asupra sporirii investițiilor totale. Cel mai probabil, tendința de majorare a investițiilor publice se va menține, iar datorită contribuției mai mari

¹⁰ <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5702>

asupra creșterii investițiilor în trimestrele III și IV crearea de capital nou se va extinde. Prezumția optimistă se bazează pe faptul că nivelul investițiilor bugetare este corelat cu finanțarea externă, ce ar putea fi mai bună în 2017 față de cea din 2015-2016, când suportul bugetar din partea partenerilor de dezvoltare a scăzut considerabil.

Perspectivile economice pe termen mediu sunt nesigure. Principalul risc pentru economie reprezintă evoluțiile politice. Din cauza jocurilor politice de la Chișinău, nu este clar în ce măsură va beneficia Republica Moldova de suportul macro-financiar din partea UE. Reducerea finanțării externe ar putea determina condiții bugetare mai austere și scăderea investițiilor publice. De asemenea, intensificarea retoricii anti-UE și, în special, amplificarea mesajului privind necesitatea de a denunța Acordul de Asociere cu UE, care vine constant din partea unor forțe parlamentare și a

instituției prezidențiale doar consolidează starea de confuzie printre agenții economici. Companiile sunt în expectativă și, cel mai probabil, până la alegerile parlamentare din 2018 nu se vor lansa în noi proiecte, fapt ce va conduce la prelungirea reculului investițional al sectorului privat. Totuși, cel mai dramatic scenariu pentru viitorul Republicii Moldova îl reprezintă posibila denunțare a Acordului de Asociere. Această ipoteză poate să se realizeze, dacă forțele politice anti-UE ar putea prelua puterea în cadrul scrutinului din 2018. Denunțarea Acordului de Asociere va avea urmări dramatice pentru economia țării. Cea mai dură lovitură o va resimți sectorul privat, deoarece un asemenea pas va reduce accesul companiilor moldovenești pe o piață ce reprezintă destinația pentru aproximativ 2/3 din exporturile Republicii Moldova. Injectarea fondurilor externe - în special din partea UE - se va diminua simțitor, iar surse alternative de finanțare puțin probabil că vor fi identificate.

Tabelul 2. Principalii indicatori monitorizați privind economia Republicii Moldova

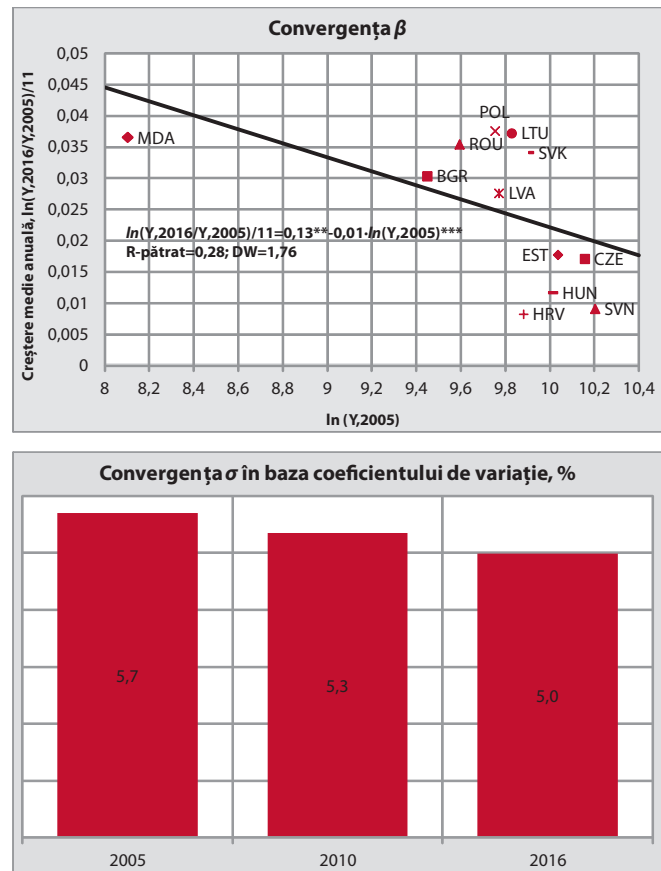
	2014	2015	2016
PIB, modificare față de anul precedent, %	4,8	-0,4	4,3
Producția agricolă, modificare față de anul precedent, %	8,6	-13,4	18,8
Producția industrială, modificare față de anul precedent, %	7,3	0,6	0,9
Volumul serviciilor prestate, modificare față de anul precedent, %	7,4	1,2	0,6
Volumul lucrărilor de construcții, modificare față de anul precedent, %	3,9	-5,5	-10
Consumul gospodăriilor casnice, modificare față de anul precedent, %	3,2	-2,3	2,8
Formarea brută de capital fix, modificare față de anul precedent, %	10	-2,3	-2,8
Investiții străine directe, influx net, % din PIB	2,5	2,8	2,1
Exporturi de bunuri și servicii, % din PIB	41,5	42,8	43,7
Importuri de bunuri și servicii, % din PIB	78,5	73,9	71,5
Indicele prețurilor de consum, modificare față de anul precedent, %	5,1	9,7	6,4
Total credit bancar, % din PIB	36,4	31,2	25,8
Rata șomajului, % din populația economic activă	3,9	4,9	4,2
Rata ocupării, % din populația cu vârsta peste 15 ani	39,6	40,3	40,8
Contul curent/PIB, %	-5,3	-4,9	-3,8
Deficit bugetar/PIB, %	-1,7	-2,2	-1,8
Rata medie la creditele bancare, %	10,6	14,1	14,2
Rata medie la depozitele bancare, %	5,7	12,1	10,7

Surse: BNS, BNM, calculele autorilor

Republica Moldova are un bilet la ultimul tren ce duce spre UE, însă ar putea să întârzie

În Europa Centrală și de Est se atestă un proces de convergență al PIB per capita, iar economia moldovenească urmează această tendință. Figurile 1 și 2 (criteriile de convergență β și σ) indică asupra faptului că între anii 2005 și 2016 PIB-urile per capita din 12 state din Europa Centrală și de Est, inclusiv Republica Moldova, s-au apropiat. Convergența β se bazează pe teoria neoclasică a creșterii economice, care postulează că țările ce sunt sărace converge către un venit per capita mai înalt, caracteristic țărilor bogate. Astfel, creșterea PIB/capita este invers proporțională cu venitul inițial, iar convergența β este caracterizată printr-o funcție liniară cu o pantă negativă¹². Calculele pentru statele din Europa Centrală și de Est arată că coeficientul β este statistic semnificativ și are o valoare negativă de -0,01, ceea ce corespunde teoriei economice (Figura 7). Totodată, trebuie de menționat că apropierea dintre venitul pe cap de locuitor al statelor analizate este explicat doar în proporție de 28% de valorile inițiale ale PIB/capita. Conceptul convergenței σ , la fel, derivă din teoria neoclasică a creșterii și presupune că țările se îndreaptă către același nivel al outputului economic. Drept urmare, convergența σ este definită ca scăderea în timp a varianței PIB/capita între economii¹³. În 2016, comparativ cu 2005, coeficientul de variație între PIB/capita aferent statelor din Europa Centrală și de Est s-a redus de la 5,7 la 5%.

Figura 7. Convergența β și σ

Surse: Banca Mondială, calculele autorilor. Notă: Y – PIB/capita la paritatea puterii de cumpărare, 2011=1;

** , *** – semnificația statistică pentru probabilitatea de 5 și 10%

Chiar dacă se atestă o anumită convergență către nivelul statelor din Europa Centrală și de Est, Republica Moldova avansează prea lent și rămâne codașă. Figura 7 denotă că, deși pe parcursul ultimilor 11 ani economia Republicii Moldova a crescut și s-a apropiat de nivelul țărilor din Europa Centrală și de Est, avansarea a fost mult mai lentă decât cea a altor state analizate. Punctul ce reflectă poziția Republicii Moldovei se află sub linia estimată a regresiei (vezi Figura 7, graficul din stânga), ceea ce înseamnă că, pentru un asemenea nivel al PIB-ului inițial, creșterea medie anuală trebuia să fie mai rapidă față de nivelul realizat (o ascensiune cu 3,6%). În 2005, PIB/capita din Republica Moldova reprezenta doar 10% din nivelul țărilor din Europa Centrală și de Est. În decurs de 11 ani, țara și-a îmbunătățit poziția cu doar 3,7 puncte procentuale. Este evident că acest progres este modest, iar Republica Moldova, alături de Ungaria și Slovenia, a avut cele mai mici majorări ale PIB/capita (Tabelul 3). Astfel, în pofida unei anumite creșteri economice de pe parcursul ultimilor ani, veniturile moldovenilor rămân foarte mici în raport cu cele ale vecinilor din Vest.

11 Dvorokova K., Sigma Versus Beta-convergence in EU28: do they lead to different results?, preluat de pe <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2014/Tenerife/ECONMATH/ECONMATH-13.pdf>

12 *Ibidem*

13 Dvorokova K., Sigma Versus Beta-convergence in EU28: do they lead to different results?, preluat de pe <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2014/Tenerife/ECONMATH/ECONMATH-13.pdf>.

Tabelul 3. PIB/capita la paritatea puterii de cumpărare, aspecte comparative, 2011

Statele	2005, media ECE UE=100	2016, media ECE UE=100	Statele	2005, media ECE UE=100	2016, media ECE UE=100
Bulgaria	38,4	48,9	Moldova	10	13,7
Cehia	78	85,8	Polonia	52,1	71,8
Croația	59,2	59,1	România	44,4	59,8
Estonia	69,1	76,6	Slovacia	60,7	80,5
Letonia	53	65,5	Slovenia	81,7	82,3
Lituania	56,2	77,1	Ungaria	67,6	70,1

Surse: Banca Mondială, calculele autorilor

Pe viitor potențialul de creștere economică a Republicii Moldova, cel mai probabil, se va diminua, iar decalajul față de statele din Europa Centrală și de Est s-ar putea mări. În Republica Moldova, creșterea economică naturală se temperează: timp de un deceniu, PIB-ul potențial decelerează continuu¹⁴. Chiar dacă în 2017 și 2018 se vor înregistra majorări ale PIB-ului cu 4%, creșterea naturală va continua să încetinească (Tabelul 4).

Structura economiei moldovenești diferă semnificativ de cea a economiilor din Europa Centrală și de Est, și indică asupra mai multor vulnerabilități inerente. Între 2014 și 2016 ponderea industriei în VAB-ul Republicii Moldova s-a redus de la 17 la 14%. Spre comparație, în țările ECE UE o treime din valoarea adăugată este formată de industrie. Acest decalaj denotă potențialul redus al industriei din Republica Moldova. Sectorul se confruntă cu probleme de competitivitate și nu dispune de resursele tehnologice și umane suficiente pentru o dezvoltare mai avansată.

Ușoara ascensiune dintre anii 2010 și 2014, când cota industriei în VAB s-a majorat de la 16 la 17%, s-a produs din contul utilizării extensive a forței de muncă, însă fără consolidarea potențialului inovativ și a productivității sectorului. Dinamica industriei a fost marcată de dezvoltarea schemelor de „lohn”, care sunt realizate în ramurile intensive în forță de muncă, precum fabricarea încălțăminte și a îmbrăcăminte sau asamblarea cablurilor pentru industria automotiv. În același timp, în Republica Moldova ponderea agriculturii reprezintă 14-15% din VAB, pe când în Europa Centrală și de Est acest indicator variază în jurul valorii de 3%. Această diferență, la fel, indică asupra vulnerabilității agriculturii din Republica Moldova, a cărei competitivitate este redusă. Este evident că un sector agricol imens, care este slab dotat cu capital, în care activează o treime din populația ocupată și care este sensibil la condițiile climaterice nu poate contribui eficient la o productivitate sporită a economiei. O situație ceva mai favorabilă se atestă în cazul serviciilor. În general, anume sectorul industrial este cauza discrepanței atât de mari dintre PIB-ul țării noastre și media din țările UE din Europa Centrală și de Est. În 2016 VAB-ul industrial creat în Republica Moldova a constituit doar 6% față de media din țările din referință (Figura 8).

Tabelul 4. Creșterea PIB-ului efectiv și a PIB-ului potențial, %

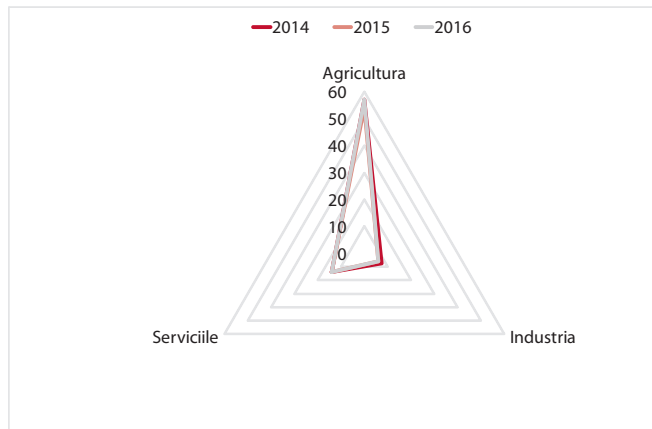
	2005-06	2007-08	2009-10	2011-12	2013-14	2015-16	2017-18 p
PIB efectiv	12,7	11	0,7	6,1	14,7	3,8	7,6
PIB potențial	9,5	9	8,4	8,1	7,8	7,4	7

Surse: BNS, calculele autorilor

¹⁴ PIB potențial (denumit și *PIB natural*) reprezintă starea când o economie poate produce când toți factorii de producție sunt utilizați deplin și în mod optimal. Pentru calcularea ratei de creștere a PIB potențial (care mai este denumită și *rată naturală de creștere*) a fost utilizat filtrul Hodrick-Pre-scott.

Figura 8. Raportul dintre componentele principale ale VAB din Republica Moldova și cea din țările ECE UE, %

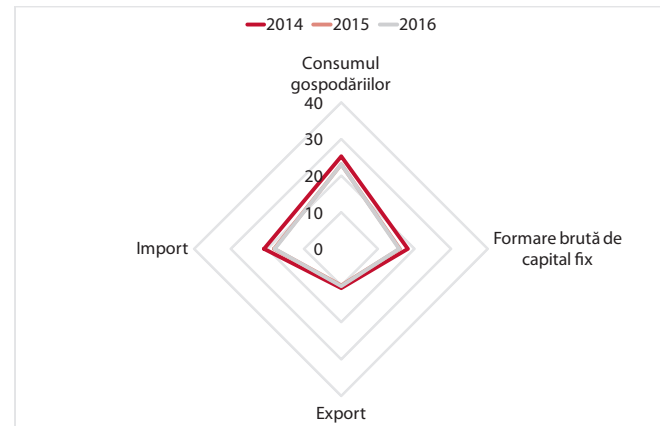

Surse: Banca Mondială, calculele autorilor

Consumul are o pondere extrem de mare în PIB și, drept urmare, continuă să joace un rol central în economia Republicii Moldova. Structura economiilor din Europa Centrală și de Est diferă de cea a Moldovei: acolo consumul are o cotă mult mai mică în PIB, în timp ce o pondere semnificativ mai mare le revine exporturilor. În Republica Moldova ponderea consumului gospodăriilor în PIB este apropiată de 90%, pe când în Europa Centrală și de Est acest indicator se află sub 60%. În fond, în Republica Moldova s-a perpetuat modelul economic bazat pe consum, fapt care implică diverse riscuri. Remiterile continuă să joace un rol important pentru economia națională și reprezintă o sursă majoră pentru finanțarea consumului gospodăriilor. Totodată, evoluțiile economice din anii 2015 și 2016 au demonstrat încă o dată unul dintre riscurile majore asociate remiterilor, și anume, instabilitatea acestor transferuri financiare. Astfel, recesiunea economică din 2015 din Republica Moldova a fost determinată de criza din sectorul bancar, de dinamica nefastă din agricultură, dar și de reducerea drastică a remiterilor - în perioada 2014-2016, ca urmare a evoluțiilor economice negative din Rusia, transferurile migrantilor s-au diminuat semnificativ, scăzând cu 29,4%. Aceste evoluții au cauzat deprecierea leului moldovenesc și temperarea ritmului de creștere a consumului la nivelul întregii țări. În contextul dat trebuie să menționăm că, în cazul statelor central și est-europene, exportul constituie circa 2/3 din PIB, în timp ce în Republica Moldova livrările către exterior reprezintă mai puțin din jumătatea outputului economic. Această discrepanță indică asupra potențialului productiv limitat al țării, care nu dispune de capacitatea pentru a

asigura o creștere durabilă a exporturilor. De fapt, tocmai exporturile și formarea brută de capital sunt cauzele majore ale discrepanței PIB-ului per capita conform metodei de utilizări (Figura 9). Prin urmare, pentru a spori nivelul de convergență față de țările de referință, Republica Moldova trebuie să determine modalitățile prin care ar majora semnificativ exporturile, iar acest fapt presupune o creștere substanțială a investițiilor.

Figura 9. Raportul dintre elementele PIB-ului după utilizări din Republica Moldova și din țările ECE UE, %

Surse: Banca Mondială, calculele autorilor

Pe lângă perpetuarea modelului de creștere bazat pe consum, se atestă și un recul investițional. Investițiile publice au cunoscut o creștere până în anul 2014, după care au scăzut brusc în 2015 și 2016. Diminuarea a fost cauzată de declinul economic din 2015 și de blocarea finanțării externe. O parte importantă din investițiile bugetare sunt finanțate sursele financiare externe. În plus, după cum a arătat experiența anului 2015, finanțele publice pot fi balansate și în lipsa unor surse din exterior, însă alocările publice sunt orientate către activitatea curentă și plățile sociale - totul, din contul reducerii investițiilor bugetare¹⁵. Riscul asociat finanțării externe ține de variabilitatea și de impredictibilitatea acestui flux de mijloace bănești în contextul derapajelor frecvente de guvernare internă și al problemelor legate de corupția sistemică din țară. Astfel, o diminuare a finanțării externe va periclita realizarea investițiilor publice. Totodată, în cazul investițiilor private, se atestă o evoluție negativă cronică. Dacă în perioada 2010-2013 s-a înregistrat o dinamică pozitivă, atunci din 2014 sectorul privat, în mod constant, își comprimă activitatea investițională (Tabelul 5). Parțial,

15 A. Lupușor, A. Fala, A. Popa, D. Pîntea, I. Morcotîlo, V. Gumene, MEGA 14. Analiza Creșterii Economice din Moldova. Economia „culege roadele” fraudei bancare, Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”, Chișinău, 2016, p. 19.

Tabelul 5. Investiții, creștere, %

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Investiții finanțate din surse nebugetare	12,2	-2,2	2,7	-1,3	-5,9	-10,7
Investiții finanțate din surse bugetare	16,2	-5,1	6,7	21,8	-49,7	-11

Sursa: BNS, calculele autorilor

această descreștere a fost cauzată de evoluțiile din sectorul financiar din anul 2015, când BNM a înăspriț drastic politica monetară, pentru a diminua riscurile inflaționiste. Acest fapt a condus la scumpirea creditelor, drept urmare posibilitățile de finanțare a investițiilor private s-au redus. Totuși, și în contextul relaxării politicii monetare din 2016 și al diminuării ratelor dobânzilor la împrumuturi, nivelul creditării agenților economici se relansează destul de lent. Cel mai important factor ce cauzează descreșterea investițiilor private este fără îndoială climatul de afaceri nefavorabil.

Cum poate fi accelerată creșterea economică?

Principalele recomandări, a căror implementare ar putea dinamiza evoluțiile economice, sunt:

- **Pentru a oferi sectorului privat o siguranță și predictibilitate mai mare este necesar un consens politic privind orientarea economică externă a Republicii Moldova și relațiile cu partenerii economici străini.** Acordurile comerciale la care este parte Republica Moldova facilitează exportul pe diferite piețe și stimulează atragerea investițiilor străine. În fond, politica țării trebuie orientată spre exploatarea cât mai largă a oportunităților oferite de acordurile economice pe care le avem cu diverse state sau structuri regionale. În acest context Acordul de Asociere cu UE are un rol crucial. Acordul privind crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător cu UE, ce este parte componentă a Acordului de Asociere reprezintă principalul instrument de modernizare economică a Republicii Moldova. Posibila denunțare a Acordului de Asociere comportă un pericol enorm pentru dezvoltarea țării. În acest sens, este necesar ca partidele politice să renunțe oficial la poziția privind denunțarea a Acordului de Asociere cu UE. Acest pas ar conduce la eliminarea confuziilor pentru agenții economici și ar imprima mai multă predictibilitate, fapt ce ar stimula activitatea economică.

- **Trebuie de accelerat transformările structurale necesare, astfel încât ponderea industriei să sporească.** Considerentul major, care face restructurarea atât de importantă, ține de faptul că industria generează produse comercializabile la nivel internațional¹⁶, iar acest fapt ar putea determina sporirea productivității. Accelerarea economică și extinderea potențialului de dezvoltare pot fi atinse însă numai din contul sectoarelor moderne orientate spre export. Totodată, este nevoie ca industrializarea țării să fie susținută prin politici inovaționale și educaționale, dar și în contextul unei iminente eficientizări a instituțiilor publice. Industrializarea rapidă în cadrul unor zone economice libere sau a parcurilor industriale, fără îmbunătățirea esențială a elementelor fundamentale – capitalul uman și instituțiile - nu produce decât episoade de creștere, iar riscul este ca acestea să nu dureze prea mult timp¹⁷.
- **Politicele agricole trebuie orientate spre creșterea productivității și competitivității din sector.** Pentru realizarea acestui deziderat este nevoie de câteva componente. Înainte de toate, trebuie majorată productivitatea în agricultură prin recapitalizarea sectorului și utilizarea noilor tehnologii. Pentru a deține poziții concurențiale solide la nivel internațional, sectorul trebuie orientat spre creșterea produselor cu valoarea înaltă, inclusiv a celor ecologice. Totodată, pentru a avea o evoluție stabilă a producției agricole în timp, este imperativă asigurarea durabilității resurselor naturale și sporirea „imunității” sectorului la condițiile climaterice nefaste.

16 Lupușor A., Fala A., Cenușă D., Morcotilo I., Republica Moldova 2014: Raport de Stare a Țării, Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”, Friedrich Ebert Stiftung, Chișinău, 2014, p. 19.

17 *Ibidem*

- **Dinamizarea activității sectorului privat se poate produce doar în contextul schimbării relației dintre stat și agenții economici.** Deși reformele orientate spre ameliorarea climatului de afaceri reprezintă o preocupare constantă pentru Guvern, raporturile dintre stat și mediul de afaceri - în special, întreprinderile mici și mijlocii - nu s-au îmbunătățit substanțial. Corupția și favoritismul continuă să fie parte a relației dintre stat și sectorul privat. Totodată, instituțiile pu-

blice nu par interesate să înțeleagă care sunt cele mai oportune modalități de susținere a mediului de afaceri, iar de multe ori structurile statale, prin acțiunile lor, doar creează obstacole suplimentare pentru agenții economici. În acest context, sunt necesare reforme pe două direcții prioritare: prima se referă la prevenirea și diminuarea riscurilor de corupție în instituțiile publice, iar a doua presupune „deschiderea” autentică a statului către cetățeni și sectorul privat.

Piața muncii și bunăstarea socială

Productivitatea este un element indispensabil pentru creșterea economică durabilă. Începând cu anul 2000, productivitatea muncii în Republica Moldova a crescut destul de rapid, întrecând chiar și ritmurile înregistrate în Europa Centrală și de Est. Totodată, nivelul de productivitate rămâne la doar 22% din media acestor țări, iar ritmurile de convergență au încetinit în ultimii ani. Acest decalaj este cauzat, în mare parte, de volumul mai redus de investiții pe persoană ocupată în Republica Moldova, dar și de problemele legate de calitatea capitalului uman. Astfel, convergența cu țările din regiune depinde în cea mai mare parte de reducerea decalajului în investiții și de continuarea reformelor în sistemul educațional.

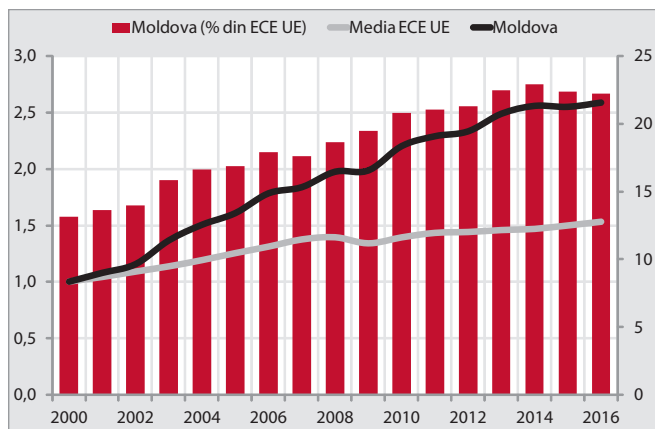
Productivitatea muncii, între avânt și constrângeri

Creșterea economică durabilă și reducerea sărăciei pot fi atinse preponderent din contul sporirii productivității muncii și al asigurării unei ocupări înalte. Creșterea economică poate fi obținută prin utilizarea intensivă și/sau extensivă a factorilor de producție – munca și capitalul. Pe termen scurt, utilizarea extensivă a factorilor de producție - precum sporirea în termeni absoluți a ocupării, migrația forței de muncă din sectoarele cu valoare adăugată mică, dar și mărirea stocului de capital - poate să conducă la salturi semnificative ale creșterii economice. Pe termen lung însă factorii-cheie sunt inovațiile și capitalul uman, care pot modifica esențial procesele economice și stimula productivitatea muncii. Astfel, traiectoria de dezvoltare a oricărei țări, inclusiv a Republicii Moldova, depinde de modul în care sunt/vor fi utilizați acești factori de producție.

Începând cu anul 2000, Republica Moldova a înregistrat o creștere semnificativă a productivității muncii, inclusiv în comparație cu țările ECE UE. Pe parcursul anilor 2000-2016, productivitatea muncii în Republica Moldova a crescut în termeni reali de 2,6 ori. În aceeași perioadă productivitatea medie în țările ECE UE a sporit de doar 1,5 ori (Figura 10). Desigur, au fost state din regiune, precum Lituania sau România, care au înregistrat creșteri de circa două ori, dar amplificarea productivității în Republica Moldova a fost totuși cea mai mare dintre toate țările de referință. Aceste dinamici disparate ale productivității au condus la convergența dintre nivelurile de productivitate a muncii din Republica Moldova și țările analizate. Cu toate acestea, diferențele în termeni absoluți și relativi rămân destul de mari. Productivitatea muncii în Republica Moldova a crescut în perioada analizată de la 13,2% la doar 22,2% din productivitatea medie în ECE UE (Figura 11). De asemenea, se evidențiază că, după anul 2013, indicele productivității din Republica Moldova a devenit orizontal, ceea ce semnifică o încetinire accentuată a ritmurilor de creștere a respectivului indicator, dar și a procesului de convergență.

Un factor crucial în creșterea productivității muncii în Republica Moldova a fost acumularea stocului de capital fix. În perioada 2000-2016, stocul brut de capital fix pe persoană ocupată a crescut în termeni reali de 3,6 în Republica Moldova, în timp ce în medie pe ECE UE indicatorul dat s-a majorat de doar 1,5 ori. Ca și în cazul productivității muncii, indicatorul de capital/ocupați a crescut în Republica Moldova nu doar mai rapid decât în medie pe ECE UE, dar și mai rapid decât în orice țară din acest grup.

Figura 10. Indicii (2000=1) productivității muncii (axa din stânga) și raportul dintre productivitatea muncii în Republica Moldova și media din țările ECE UE (% , axa din dreapta)

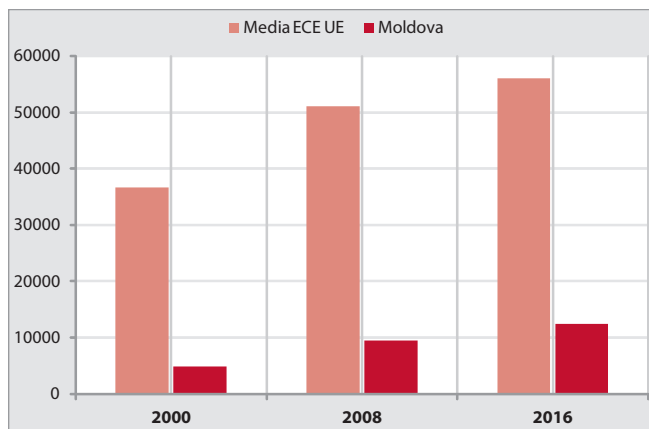

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

Și unele dintre aceste state - precum Bulgaria (+2,1 ori), Lituania (+2,4 ori) și România (+2,9 ori) - au avut performanțe bune, dar totuși acestea au fost mai mici decât în cazul nostru. În pofida tendințelor de convergență, însă, și aici discrepanța dintre Republica Moldova și țările ECE UE rămâne destul de mare. În anul 2016, stocul brut de capital fix pe persoană ocupată în țara noastră a fost de doar 20% din media ECE UE. Mai mult, din Figura 12 se observă că, după anul 2014, acest indicator a înregistrat o scădere, ceea ce s-a reflectat și asupra productivității muncii, cum a fost menționat mai sus.

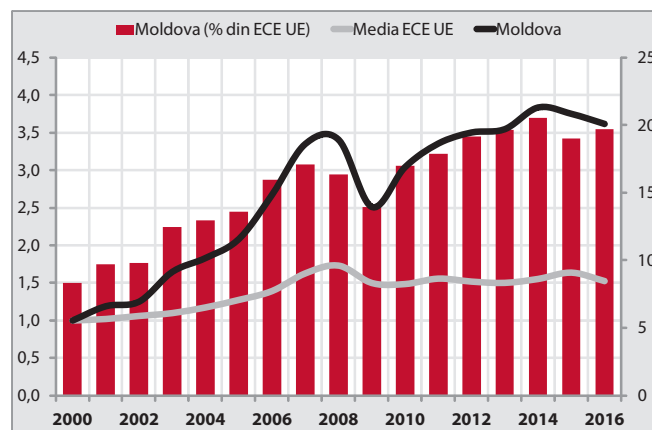
O explicație parțială a creșterii impresionante a volumului de capital per angajat rezidă în diminuarea populației ocupate în perioada analizată. În Republica Moldova, în anii 2000-2016, populația ocupată a scăzut cu 21%, iar aceeași valoarea medie pe ECE UE, din contra, s-a majorat cu circa 3%. Aceste cifre indică asupra faptului că cel puțin 20% din creșterea stocului de capital pe angajat se datorează exclusiv diminuării numărului de angajați, nu procurării noului capital fix în Republica Moldova. Trebuie de menționat, totodată, că o singură țară din ECE UE a avut o diminuare a populației ocupate comparabilă cu Republica Moldova - și aceasta este România (-20,5%). În majoritatea țărilor ECE UE, dimpotrivă, populația ocupată fie a scăzut în mod ne semnificativ, fie a înregistrat creștere.

Figura 11. Evoluția productivității muncii în termeni absoluți (PIB/ocupați, USD 2011 PPP)

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

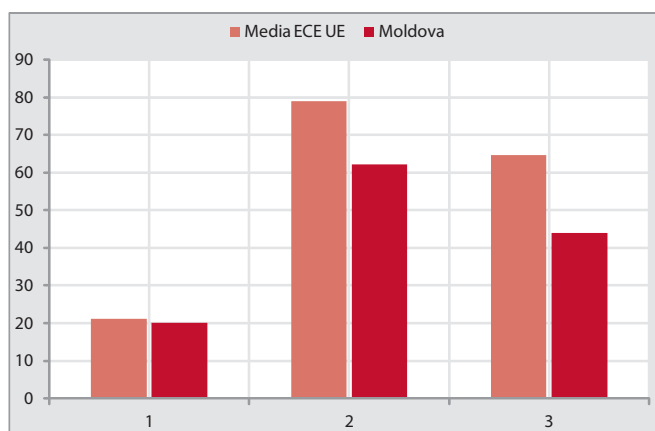
Figura 12. Indicii (2000=1) stocului de capital brut fix per angajat (axa din stânga) și raportul dintre Republica Moldova și media din țările ECE UE (% , axa din dreapta)

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

Figura 13. Indicatorii ce descriu nivelul de studii obținut în Republica Moldova și media din țările ECE UE, pentru anul 2014 (%)¹⁸

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale

Capitalul uman, care este un factor crucial pentru creșterea productivității, de asemenea a înregistrat divergențe în profilul regional. Cel mai potrivit, deși imperfect, indicator pentru a măsura stocul de capital uman este ponderea populației cu studii avansate și a celei cu studii intermediare. Dacă analizăm ponderea populației în vârstă de 25+ ani cu studii avansate - adică cei care deja trebuie să finalizeze majoritatea treptelor de educație avansată -, constatăm că nu există diferențe majore între Republica Moldova și media pe ECE UE (circa 20% în ambele cazuri). Diferențele apar însă la structura capitalului uman al populației economic active, adică a celor care sunt ocupați sau sunt șomeri și își caută de lucru. La ambele categorii - cei cu studii avansate (indicatorul 2 din Figura 4) și cei cu studii intermediare (indicatorul 3 din Figura 4) - Republica Moldova rămâne în urmă cu circa 20 de puncte procentuale. Cifrele în cauză vorbesc despre două procese ce au condus la amplificarea acestor discrepanțe tocmai în cadrul populației economic active, deși există paritate la nivelul populației totale. Ambele procese își au originea în populația economic inactivă și țin de migrația forței de muncă peste hotare, precum și de implicarea mai pasivă a tinerilor pe piața muncii sau de părăsirea timpurie de către aceștia a sistemului educațional.

18 **Indicatorul 1** este ponderea populației totale de 25+ ani care au finalizat cel puțin primul ciclu al educației terțiare (%).

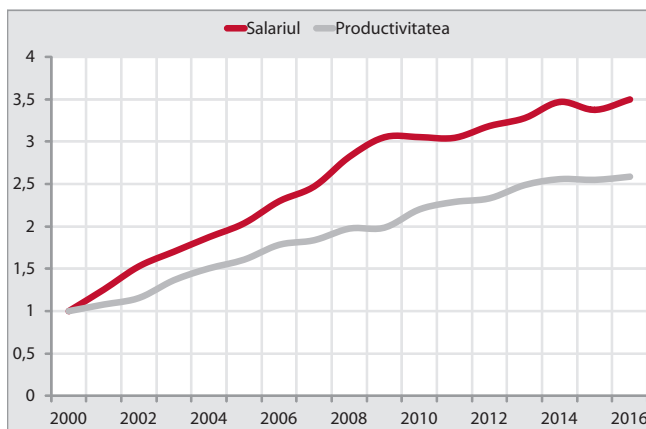
Indicatorul 2 este ponderea forței pe muncă având studii avansate (%), studii avansate includ învățământul profesional tehnic post-secundar, cel superior, doctorantura și post-doctorantura).

Indicatorul 3 este ponderea forței de muncă având studii intermediare (%), studii intermediare includ învățământul secundar general și secundar, precum și învățământul profesional tehnic secundar).

ECE UE nu include Bulgaria, Croația și Estonia. Valorile indicatorilor pentru Republica Moldova sunt calculați pentru anul 2013.

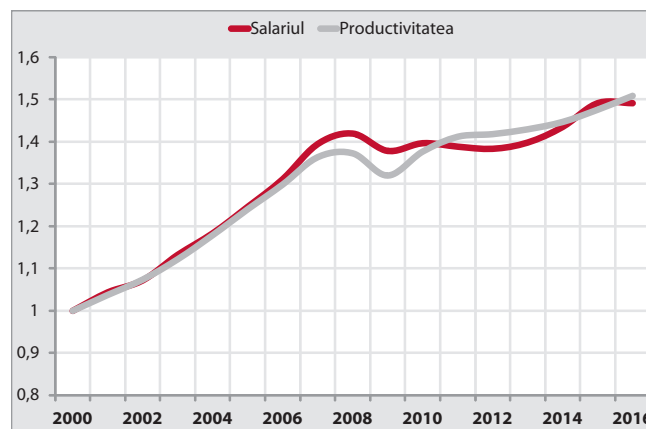
De asemenea, cifrele sus menționate indică asupra faptului că structural forța de muncă din Republica Moldova are un nivel de studii mai mic și deține mai puține competențe decât media pe ECE UE, adică este mai mare cota populației cu studii elementare. Perpetuarea acestor discrepanțe va știrbi în continuare din viteza de apropiere a productivității muncii de țările din ECE UE.

Figura 14. Indicii salariului mediu pe economie și ai productivității muncii în Republica Moldova (2000=1)

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS

Figura 15. Indicii salariului mediu pe economie și ai productivității muncii în țările ECE UE¹⁹ (2000=1)

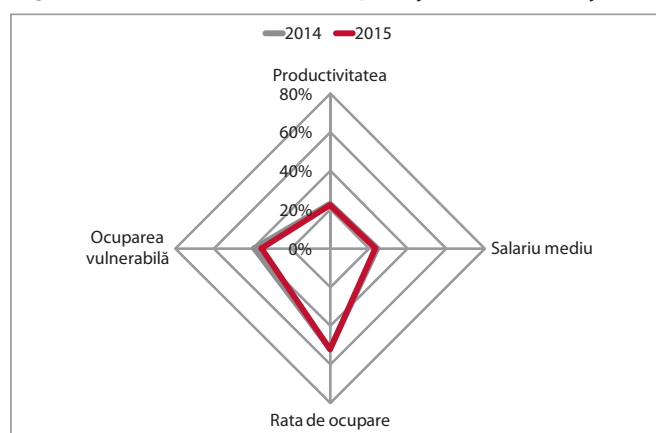
Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale și OCDE

Spre deosebire de țările ECE UE, creșterea productivității muncii în Republica Moldova a fost întrecută de creșterea salariilor. În perioada 2000-2016, salariul mediu pe economie în termeni reali a crescut de 3,5 ori, iar productivitatea - de doar 2,6 ori (Figura 14). În țările ECE UE situația a fost inversă: salariile au fost foarte strâns corelate cu creșterea productivității muncii (Figura 15). Desigur, în cadrul ECE UE au fost și țări în care creșterea în termeni reali a salariilor a

19 Indicii au fost calculați în baza datelor medii pe ECE UE, care nu au inclus însă Bulgaria, Croația și România.

depășit creșterea productivității, dar în niciuna dintre ele această diferență nu a atins valori ca în Republica Moldova. Discrepanța, în cazul țării noastre, poate fi explicată prin doi factori-cheie: (i) ponderea semnificativă a ocupării informale, care a condus la diminuarea ratelor de creștere a productivității agregate²⁰ și (ii) scăderea populației ocupate, fapt ce a generat un anumit deficit de forță de muncă. Indiferent de factorii care au condus la divergența menționată, pentru a spori competitivitatea economiei naționale este imperativ ca ratele de creștere a productivității să le întrecă pe cele ale salarizării. Acest lucru este posibil însă doar prin stimularea investițiilor și prin diminuarea economiei informale.

Figura 16. Indicatorii de comparație monitorizați

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS și Banca Mondială

Recomandări de politici

Pentru a accelera procesul de convergență social-economică a Republicii Moldova cu țările din ECE UE este necesar de a stimula creșterea productivității muncii. Prin prisma celor relatate mai sus, identificăm trei domenii de intervenții necesare: ocuparea informală, calitatea capitalului uman și investițiile în capitalul fix. La toate aceste puncte Republica Moldova rămâne, din punct de vedere cantitativ, în urma țărilor ECE UE. Astfel, există suficient spațiu de sporire a productivității muncii prin utilizarea factorilor de producție nu doar din punct de vedere intensiv, ci și extensiv, între aceștia din urmă numărându-se redistribuirea populației ocupate către sectoare mai productive, sporirea investițiilor și a ponderii populației cu studii avansate. Recomandările-cheie pentru aceste domenii de intervenție sunt:

- **Ocuparea informală.** Precum a fost menționat în capitolul dedicat ocupării informale, diminuarea acestui fenomen în Republica Moldova ține în mare parte de reformele structurale. Este critic, în acest sens, ca populația ocupată în sectorul agricol, în special, oamenii antrenați în agricultura de subsistență, să migreze către sectoarele cu valoare adăugată înaltă - industria și serviciile. Este un proces care poate fi atins prin politici de stimulare a investițiilor și de canalizare a asistenței externe atât financiare, cât și tehnice în sectoarele prioritare non-agricole. În același timp, politicile trebuie să stimuleze modernizarea sectorului agricol, care trebuie să devină mult mai eficient, productiv și competitiv.
- **Investițiile în capitalul fix.** Stimularea și atragerea investițiilor este un element indispensabil pentru a crește productivitatea pe termen lung și pentru a face schimbări structurale în economie. Stimularea investițiilor depinde însă de înlăturarea barierelor-cheie care stau în fața mediului de afaceri - corupția, instabilitatea politică, pregătirea profesională a forței de muncă, asigurarea unui cadru macro-fiscal stabil, etc. Nu în cele din urmă, cheltuielile publice de infrastructură trebuie să crească încontinuu, în special, în perioadele de decelerare economică.
- **Capitalul uman.** Îmbunătățirea capitalului uman din punct de vedere cantitativ, dar și calitativ este strâns legată de preluarea de către sistemul de învățământ a bunelor practici internaționale (revizuirea programelor, schimbarea conceptului sistemului educațional, ameliorarea bazei materiale, etc.). Un domeniu al învățământului, în care Republica Moldova rămâne cantitativ în urma ECE UE, este cel vocațional-tehnic. Recentele eforturi de modernizare a acestui segment trebuie însoțite de un proces de schimbare a imaginii și de sporire a atractivității lui. Totodată, precum este menționat în capitolul privind educația și capitalul uman, învățământul vocațional-tehnic trebuie remodelat prin implicarea mai activă a sectorului privat, dar și prin orientarea lui către aspecte ce țin de dezvoltarea abilităților personale ale tinerilor (flexibilitatea, punctualitatea, etc.).

²⁰ http://expert-grup.org/media/k2/attachments/MEGA_ediția_XVI-a_Enigmele_creșterii_economice_după_furtună.pdf

Tabelul 6. Principalii indicatori monitorizați privind piața muncii și bunăstarea socială

Indicatori	2014	2015	2016
Rata de ocupare (%)	39,6	40,3	40,8
<i>Bărbați</i>	42,1	42,3	43,0
<i>Femei</i>	37,4	38,4	39,0
Rata șomajului (%)	3,9	4,9	4,2
<i>Bărbați</i>	4,6	6,2	5,5
<i>Femei</i>	3,1	3,6	2,9
Rata sărăciei absolute (% sub pragul național absolut al sărăciei)	11,4	-	-
Rata de creștere a salariului real (% f-a-p)	5,4	0,7	3,7
Creșterea migrației externe (% f-a-p)	2,8	-4,8	-2,0
Remiteri (% din PIB)	20,2	17,3	17,3
Coeficientul Gini	0,3225	0,3164	-
Salariu mediu în USD (% din salariul mediu pe ECE UE)	24,4	23,4	-

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS, BM, Comisia Economică a Organizației Națiunilor Unite pentru Europa și BNM

Educația și capitalul uman

În pofida investițiilor relativ înalte în educație, Republica Moldova înregistrează devieri semnificative față de media țărilor ECE UE pentru indicatorii ce caracterizează capitalul uman. Progresele recente din domeniul educațional au vizat, conform rezultatelor evaluării PISA 2015, învățământul secundar general. În ceea ce privește învățământul de specialitate, acesta rămâne încă inflexibil și incapabil să se adapteze rapid la schimbările din economia națională și regională, iar învățarea pe parcursul vieții aproape că lipsește în Republica Moldova. Totuși, capitalul uman rămâne unul dintre puținii factori ce poate influența pozitiv dezvoltarea pe termen lung a țării. Pentru aceasta, este nevoie de eforturi sporite în câteva direcții: (i) creșterea calității învățământului de specialitate și încurajarea instruirii pe parcursul vieții; (ii) schimbarea modului de predare în învățământul general, astfel încât acesta să stimuleze creativitatea și (iii) crearea condițiilor pentru a reține și a atrage persoanele talentate și calificate în țară.

Mai este oare competitiv capitalul uman al țării?

Capitalul uman reprezintă resursa de bază a unei țări. În cazul Republicii Moldova, acesta și-a pierdut renumele de factor de producție ieftin și calificat. Situația - după cum arată mai multe studii, sondaje, dar și constatări ale investitorilor prezenți sau potențiali - este o consecință a proceselor din perioada de tranziție, precum migrația și sistemul educațional inflexibil. Astfel, conform Forumului Economic Global, Republica Moldova acumulează un scor de doar 3,09 din 7 pentru indicatorul privind ușurința de a găsi angajați calificați²¹, un scor de 1,9 din 7 pentru indicatorul referitor la capacitatea de reținere a persoanelor talentate în țară și un scor de 1,7 din 7 pentru indicatorul despre capacitatea de a atrage persoane talentate în țară²². În pofida acestor cifre, capitalul uman rămâne unul dintre puținii

factori ce poate influența pozitiv creșterea economică în Republica Moldova pe termen mediu și lung, prin stimularea productivității.

Indicele de Dezvoltare Umană al PNUD (IDU), care este un indicator-cheie compozit ce caracterizează capitalul uman prin prisma celor mai importante aspecte ale sale (educație, sănătate și venit), plasează Republica Moldova pe locul 107 din 188 de țări, cu o valoare de 0,699 în 2015²³. Deși, pe parcursul ultimilor ani, indicele de dezvoltare umană în Republica Moldova a crescut, discrepanța față de țările din regiune s-a menținut înaltă. Mai mult, în 2015, indicele în cauză a înregistrat o scădere, determinată de reducerea venitului național brut pe cap de locuitor. În situația în care venitul național brut reflectă condițiile de dezvoltare ale unei țări - inclusiv capacitatea de a investi în educație și sănătate, acest indicator oglindește și posibilitățile statului de dezvoltare a capitalului uman. Reducerea IDU în 2015 a condiționat, după mai mulți ani de convergență lentă, și o anumită îndepărtare față de media țărilor ECE UE. În prezent, discrepanța este destul de mare - 17,1% (Tabelul 7), iar anterior convergența a fost foarte lentă, cu mai puțin de 0,5 puncte procentuale anual.

21 Raportul de Competitivitate Globală 2016-2017, Forumul Economic Global.

22 Raportul Capitalului Uman 2016, Forumul Economic Global.

23 Raportul de Dezvoltare Umană 2016, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare.

Tabelul 7. Principalii indicatori monitorizați privind dezvoltarea capitalului uman

	2014	2015	2016
Indicele de Dezvoltare Umană	0,701	0,699	--
Discrepanță dintre Indicele de Dezvoltare Umană al Republicii Moldova și media țărilor ECE UE (în procente)	83,4	82,9	--
Ponderea populației ocupate cu calificări superioare celor necesare la locul de muncă, %	21,1	19,5	19,2
Ponderea cheltuielilor publice pentru educație în PIB, %	7,0	6,9	6,3
Numărul absolvenților de studii superioare	24274	23630	21886
Numărul absolvenților de studii profesionale	9664	9220	3584
Numărul absolvenților de studii medii de specialitate	6484	6252	6789
Rata de părăsire timpurie a sistemului de învățământ, %	21,1	21,3	20,0

Surse: BNS, PNUD, calculele autorilor

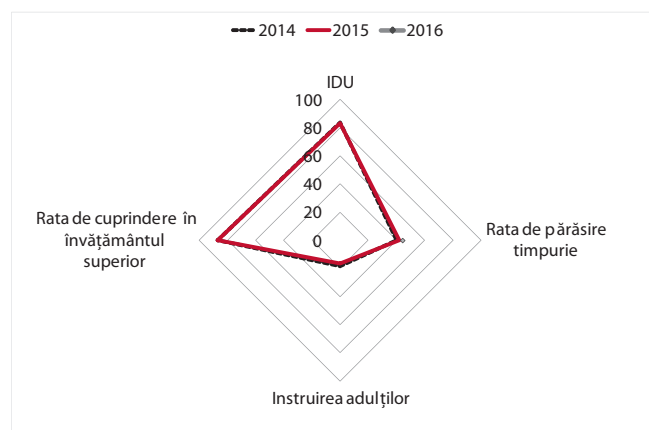
Indicatorii IDU din domeniul educației se referă, totuși, la aspecte cantitative și nu reflectă pe deplin schimbările calitative din sector. Astfel, atât media anilor de școlarizare, cât și durata preconizată de școlarizare au fost influențate pozitiv de creșterea ratei de înrolare, în special, în învățământul terțiar. Acesta a fost susținut preponderent de creșterea venitului disponibil al gospodăriilor, inclusiv în urma migrației, și mai puțin s-a datorat politicilor educaționale. Drept urmare, rata înrolării în învățământul terțiar în Republica Moldova a fost de 29,9% din populația în vârstă de 19-23 ani, și acesta este indicatorul pentru care țara noastră a atins cea mai apropiată performanță față de media țărilor ECE UE (cu doar 12,9% mai mică în 2015)²⁴ (Figura 1). Performanța dată însă nu este reflectată și în calitatea educației terțiare, după cum sugerează unul dintre indicatorii Forumului Economic Global privind calitatea sistemului educațional terțiar, pentru care Republica Moldova acumulează doar 3,2 puncte din șapte²⁵, dar și indicatorii menționați anterior privind situația de pe piața muncii.

În același timp, din cauza adaptării scăzute a sistemului la necesitățile pieței și a progresului lent al reformelor curente, cererea pentru învățământul profesional-tehnic secundar și post-secundar rămâne destul de joasă. În ultimii ani, numărul persoanelor înscrise în învățământul profesional-tehnic a continuat să scadă, iar instituțiile de profil nestatate (care se presupune că ar putea fi mai conectate la realitățile economice) nu au mai admis studenți noi.

24 Conform BNS, rata de înrolare în învățământul terțiar în Republica Moldova se calculează ca un procent din populația din grupa de vârstă de 19-23 de ani. Conform Eurostat, rata de înrolare în învățământul terțiar se calculează ca un procent din populația din grupa de vârstă de 20-24 de ani.

25 Raportul de Competitivitate Globală 2016-2017, Forumul Economic Global.

Figura 17. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE la principalii indicatori ce caracterizează capitalul uman

Surse: BNS, Eurostat, PNUD, calculele autorilor

În același timp, în 2016, numărul absolvenților școlilor profesional-tehnice s-a redus cu peste 60%, ca urmare a trecerii acestei trepte educaționale de la durata de studii de unu-trei ani la cea de doi-trei ani. În ceea ce privește studiile profesional-tehnice post-secundare, și numărul instituțiilor nestatate de acest tip s-a redus ca urmare a diminuării cererii, dar și incertitudinii legate de acest nivel educațional având în vedere că acesta nu se regăsește în majoritatea țărilor europene. Astfel, reforma învățământului profesional-tehnic, demarată în 2014, a eșuat în atragerea investițiilor private în acest sector și poate agrava și mai mult lipsa corelării învățământului profesional-tehnic cu necesitățile sectorului privat.

Neattractivitatea sistemului de învățământ profesional-tehnic îi determină pe o parte dintre absolvenți să părăsească sistemul educațional fără a obține studii de specialitate. O mare parte a tinerilor, care nu văd rostul studiilor profesionale și nu dispun de resurse

pentru a-și continua studiile terțiare, părăsesc sistemul educațional fără nicio specializare după absolvirea gimnaziului sau a liceului, sau chiar pe parcursul studiilor secundare generale. Dovadă este și faptul că, deși s-a redus pe parcursul ultimilor cinci ani, rata de abandonare timpurie a sistemului educațional²⁶ este încă destul de mare - 20% sau cu 44,3% peste media înregistrată în țările ECE UE (Figura 17). Aceasta este însă destul de apropiată de nivelul înregistrat în România (18,5%), țara cu cea mai proastă performanță din UE la respectivul indicator. Părăsirea timpurie a sistemului educațional este caracteristică, în special, bărbaților din mediul rural, care în lipsa studiilor fie pleacă peste hotare, fie se angajează în agricultură în sectorul informal, contribuind la menținerea joasă a productivității economice în țară per general.

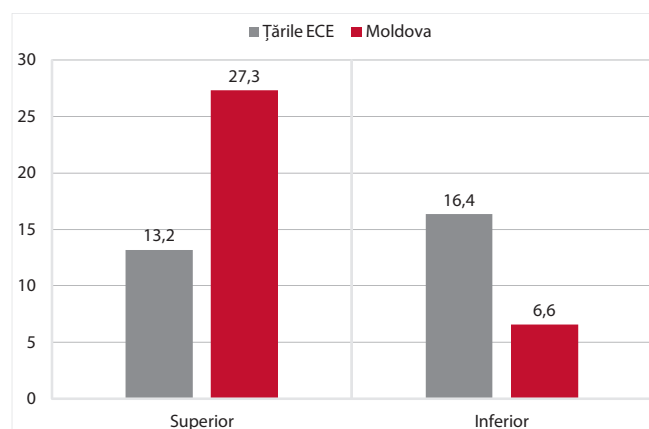
Dezechilibrul format între cererea și oferta de forță de muncă calificată generează probleme semnificative pentru piața muncii locală. În special, are loc angajarea absolvenților de studii superioare la locuri de muncă ce necesită calificări mult mai joase, astfel încât absolvenții studiilor profesional-tehnice (deși fiind în căutare) își găsesc mai greu un loc de muncă. În același timp, acea parte a populației care nu are studii specializate sau a cărei competențe nu mai sunt solicitate pe piața muncii lucrează la locuri de muncă necalificate și nu poate contribui la creșterea productivității. Astfel, ponderea populației ce are calificări superioare celor necesare la locul de muncă este de 19,2% din populația total ocupată în 2016, iar ponderea celor având calificări inferioare celor necesare la locul de muncă e de 21,6% conform datelor BNS²⁷. Totodată, conform metodologiei-standardizate utilizate de Forumul Economic Global²⁸, rata celor ce dețin calificări superioare necesare locului de muncă este chiar mai mare (27,3%), cu mult peste media țărilor ECE UE. Iar ponderea celor ce dețin calificări inferioare necesare locului de muncă este relativ mică – 6,6% (Figura 18).

26 Proporția populației de 18-24 de ani cu nivel de educație elementar, care nu urmează nicio formă de instruire în totalul populației de 18-24 de ani.

27 Conform datelor BNS din Ancheta Forței de Muncă.

28 Conform Raportului Capitalului Uman, ponderea populației cu calificări superioare/inferioare celor cerute la locul de muncă se calculează în baza Clasificării Ocupațiilor ISCO 08 și Clasificării Educației ISCED 97, conform căreia fiecărei ocupații i se potrivește un anumit nivel de educație.

Figura 18. Ponderea populației cu nivel de studii superior și inferior față de nivelul necesar pentru ocupația la locul de muncă

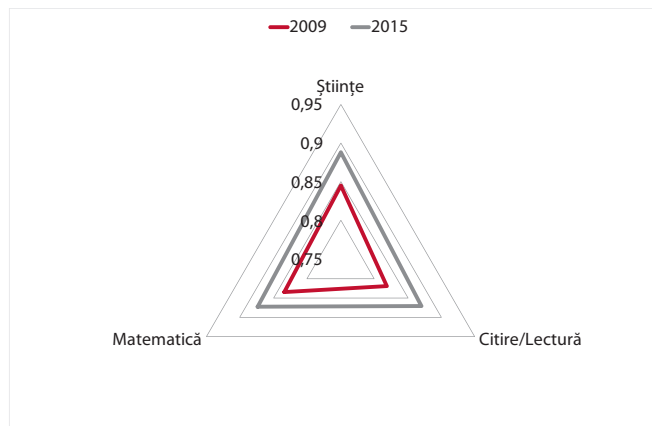
Surse: Forumul Economic Global, calculele autorilor

Această situație confirmă starea economiei: este puțin sofisticată, cu productivitate scăzută, căreia îi corespunde forța de muncă având calificări medii sau calificări ce nu sunt cerute pe piața muncii locală. Pentru a atinge un alt nivel de productivitate și o economie mai sofisticată, competențele capitalului uman rămas sau dispus să rămână în țară nu sunt suficiente. Însă nici angajatorii nu par destul de interesați în creșterea calificărilor angajaților. Instruirea pe parcursul vieții aproape că lipsește în Republica Moldova. Deși această situație este determinată și de dificultăți fiscale, și de recunoașterea problematică, pe parcursul mai multor ani, a instruirii non-formale și informale, dorința angajatorilor de a spori productivitatea muncii în cadrul companiilor ar trebui să aibă un impact major asupra investițiilor în creșterea calificărilor angajaților. În 2015, ponderea adulților care au urmat o anumită formă de instruire²⁹ a fost de doar 0,97%, față de media echivalentă în ECE UE de peste 6% (Figura 1). Astfel, țările europene ce au realizat problema corelării dintre calificările populației și tendințele și performanțele economice investesc, în prezent, importante resurse publice și private în educația pe parcursul vieții. În Republica Moldova, din contra, ponderea adulților ce au fost instruiți s-a redus în ultimii ani, chiar dacă tocmai învățarea pe parcursul vieții este una dintre componentele-cheie ce ar asigura adaptarea mai rapidă a sistemului la necesitățile economice în continuă schimbare. Din păcate, aceste transformări sunt la fel de lente ca și schimbările din sistemul formal de învățământ.

29 Raportul dintre populația de 25-64 de ani care urmează o formă de instruire în ultimele patru săptămâni precedente interviului, la totalul populației de 25-64 de ani.

Reformele lansate în domeniul educației oferă rezultate vizibile sau cuantificabile doar după ani de implementare. La începutul anului 2017 au fost publicate rezultatele Programului pentru Evaluarea Internațională a Elevilor PISA 2015, care confirmă avansarea Republicii Moldova pentru toate trei componentele educaționale (științe, citire/lectură, matematică) și o relativă apropiere față de țările ECE UE (Figura 19). La această performanță au contribuit schimbările în modul de desfășurare a examenului de bacalaureat, care au adus în vizor o problemă importantă privind calitatea studiilor secundare și a motivat elevii să depună eforturi sporite în clasele liceale, dar și aspectele ce țin de obținerea autonomiei financiare a instituțiilor de învățământ și trecerea la finanțarea per elev, care motivează școlile să fie mai competitive. În respectivul context, sunt binevenite și modificările promovate la momentul actual de către Ministerul Educației, care țin de evaluarea cadrelor didactice și a cadrelor de conducere din învățământul general și care includ indicatori de performanță, dar și elemente de evaluare externă a lor.

Figura 19. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE la rezultatele evaluării PISA 2009 și 2015

Surse: OECD, calculele Expert-Grup

Pe lângă educație, și sănătatea este un factor de bază ce determină calitatea capitalului uman și care contribuie la creșterea productivității muncii, respectiv la creșterea economică, aceste două componente având și capacitatea de a se influența reciproc³⁰. Persoanele mai sănătoase s-au dovedit a fi mai creative și mai productive, conform mai multor cercetări³¹. În plus, sănătatea influențează în mod direct oferta de muncă, întrucât persoanele mai sănătoase lipsesc mai puțin de la serviciu. În mod indirect, aceasta contribuie la numeroase aspecte ce țin de dezvoltarea capitalului uman: capacitatea de învățare sau chiar de creștere

30 "Human Capital Dimensions - Education and Health - and Economic Growth", Pocas A, 2014.

31 "Productive Effects of Health", T. Shultz, 2005.

a investițiilor în educație³². Unul dintre indicatorii ce caracterizează starea sănătății din perspectiva pieței muncii este speranța de viață sănătoasă. Acest indicator este de 62 de ani pentru Republica Moldova³³ și reprezintă vârsta de pensionare pentru bărbați în prezent. Fiind o valoare medie, este de înțeles că multe persoane sub vârsta de pensionare absentează de la serviciu pe motiv de boală. Problema în cauză poate avea o amploare mai mare odată cu majorarea vârstei de pensionare, dacă în paralel nu se va îmbunătăți și starea de sănătate a populației, chiar dacă acest lucru ar fi posibil cu ritmuri mult mai lente. Unele evidențe anecdotice³⁴ indică asupra faptului că și femeile tinere cu copii de vârstă preșcolară lipsesc destul de des de la serviciu pe motiv de sănătate a copiilor. Astfel, putem constata că, din cauza unor deficiențe de sistem, femeile, care deja sunt angajate la locuri de muncă mai slab plătite, au o productivitate mai joasă și din cauza absenteismului. Astfel, femeile, care de fapt au un nivel educațional mai înalt decât bărbații în Republica Moldova, participă mai puțin pe piața muncii și contribuie mai puțin la sporirea productivității, chiar dacă ar avea un potențial mai mare pentru aceasta.

Recomandări de politici

Dezvoltarea capitalului uman trebuie să rămână o prioritate pentru Republica Moldova, întrucât acesta este unul dintre puținii factori ce pot influența dezvoltarea țării într-un mod durabil, pe termen mediu și lung. În același timp, prioritatea în cauză trebuie să se reflecte și în acțiuni concrete, nu doar prin prezența în strategiile naționale și în finanțarea sporită, dar nu neapărat eficientă, a respectivelor domenii. Politicile orientate spre dezvoltarea capitalului uman trebuie să vizeze câteva aspecte, inclusiv: (i) creșterea calității învățământului de specialitate și încurajarea instruirii pe parcursul vieții; (ii) schimbarea modului de predare în învățământul general, astfel încât acesta să stimuleze creativitatea și (iii) crearea condițiilor pentru a reține și atrage persoanele talentate și calificate în țară. De asemenea, autorii acestor politici trebuie să țină cont inclusiv de proximitatea Republicii Moldova față de Uniunea Europeană, având în vedere faptul că relațiile economice cu UE au capacitatea de a influența structura economică și necesitățile sectorului privat din țara noastră. Dintre acțiunile pe termen scurt și mediu, ce trebuie promovate continuu, unele deja fiind în derulare, următoarele au o importanță majoră:

32 "Human Capital Dimensions - Education and Health - and Economic Growth", Pocas A, 2014.

33 Raportul Capitalului Uman 2016, Forumul Economic Global.

34 Conform discuțiilor care au avut loc cu actori din sectorul sănătății pentru realizarea Conturilor Naționale de Transfer în vederea distribuirii indemnizațiilor pentru incapacitatea temporară de muncă.

- **Îmbunătățirea continuă și punerea în aplicare a cadrului legal de recunoaștere a calificărilor obținute în învățământul non-formal și informal în cadrul companiilor din Republica Moldova, dar și în afara țării.** Acest lucru ar putea stimula companiile locale să investească mai mult în personal (inclusiv la presiunea angajaților) și este un aspect extrem de important în contextul atragerii în țară a persoanelor plecate la muncă peste hotare.
- **Remodelarea învățământului profesional-tehnic prin deschiderea mai mare către sectorul privat.** Aceasta implică atât simplificarea procedurilor pentru înregistrarea instituțiilor private de învățământ tehnic - proceduri ce ar putea fi mai flexibile la schimbările economice, cât și implicarea sectorului privat în diverse aspecte ale sistemului, inclusiv formularea curriculumului, conceperea și desfășurarea lecțiilor practice, instruirea și evaluarea cadrelor didactice etc. De asemenea, învățământul tehnic trebuie să se orienteze și la anumite aspecte ce țin de dezvoltarea abilităților personale ale studenților, care sunt apreciate de către angajatori alături de competențele profesionale, cum ar fi: flexibilitatea, capacitatea de învățare, punctualitatea etc.
- **Promovarea și realizarea unor reforme de succes nu este posibilă fără persoane talentate, ce dețin cunoștințe și competențe înalte în sistemul public.** În prezent, sistemul public nu este suficient de atractiv pentru astfel de oameni - din cauza salariilor mici, a politizării excesive a sectorului, a promovării în baza altor criterii decât performanța și meritele profesionale, dar și a reputației șubrede pe care o au multe dintre instituțiile publice. Toate aceste aspecte trebuie luate în considerație la reforma administrației publice, care să pună accent pe profesionalism și competențe. Pe termen lung, orice efort trebuie susținut prin creșterea salariilor în sector.
- **Promovarea și încurajarea profesiei de profesor și creșterea continuă a calificării acestora.** Tinerii specialiști talentați deseori părăsesc sistemul educațional pentru un alt sector din cauza salariilor mici, astfel încât pe termen lung remunerarea atractivă reprezintă o condiție necesară pentru a menține oamenii talentați în domeniu. Însă este foarte importantă și sporirea motivației și a calificărilor profesorilor. Cadrele didactice trebuie să cunoască nu doar materia pe care o predau, ci și cum să o predea pentru a-i interesa pe elevi și a le identifica/pune în valoare talentele și abilitățile. În acest context, evaluarea profesorilor trebuie să includă neapărat și o evaluare din partea elevilor și a părinților. Adițional, Ministerul Educației,

Culturii și Cercetării trebuie să se asigure că resursele necesare pentru formarea profesională (cel puțin 2%, după cum este specificat în legislație) sunt alocate și utilizate în modul corespunzător de către instituțiile de învățământ.

- **Corelarea politicilor educaționale cu politicile economice.** În contextul elaborării Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030”, trebuie să se țină cont de importanța capitalului uman pentru dezvoltarea țării. Iar în etapa ulterioară, când urmează să fie adaptate strategiile sectoriale, este important ca politicile educaționale să fie corelate cu cele economice, astfel încât anticipările și prioritățile economice din alte sectoare să stea la baza politicilor educaționale, care să fie foarte flexibile și să poată fi modificate rapid și eficient.

În ceea ce privește durabilitatea politicilor pe termen lung, și aici sunt necesare anumite schimbări conceptuale ce presupun eforturi treptate și bine țintite pentru depășirea unor aspecte standarde și rigide ale sistemelor, moștenite încă din perioada sovietică. Acestea implică acțiune în următoarele direcții:

- **Schimbări majore în sistemul de predare prin redirecționarea accentului doar de pe materia predată pe modalitatea de predare.** Pentru a realiza aceste schimbări, este nevoie de intervenții încă la etapa învățământului preșcolar și primar, pentru promovarea modalităților noi de învățare ce stimulează creativitatea. Acest lucru poate fi obținut prin diverse metode, inclusiv prin lucru în grup și diverse proiecte, în locul tradiționalelor teme pentru acasă care nu dezvoltă creativitatea elevului, ci doar capacitatea de a memora materialul predat. Aceste intervenții, începând cu cele mai joase niveluri de educație, pot modela întreg sistemul educațional pentru ca acesta să răspundă mai bine necesităților unei economii bazate pe cunoștințe, inovație și progres.
- **Promovarea și crearea condițiilor necesare pentru participarea mai înaltă a femeilor pe piața muncii.** După cum a fost menționat în acest capitol, femeile au un nivel de educație mai înalt, respectiv un potențial mai înalt de a contribui la creșterea productivității. Acesta însă nu se realizează din diverse motive, inclusiv din cauza concediilor de îngrijire a copiilor lungi și a lipsei unor alternative de educație și îngrijire pentru copiii cu vârsta de până la trei ani. Aceste aspecte trebuie înlăturate pe termen lung, pentru o utilizare mai intensă a capitalului uman.

- **Investițiile în capitalul uman trebuie să anticipeze tendințele economice naționale, cele regionale și uneori chiar cele globale.** Aceasta implică, înainte de toate, necesitatea studierii tendințelor economice naționale și regionale și adaptarea sistemului educațional ante-factum și nu post-factum. La fel, pe termen lung, trebuie promovate și domeniile de studii în care e posibil lucrul la distanță, chiar dacă există anumite riscuri legate de potențiala migrare a capitalului uman. Aceste riscuri vor exista însă atâta timp, cât tinerilor nu le vor fi oferite condiții de dezvoltare: în ultimul an, ponderea persoanelor care, dacă ar avea posibilitatea, ar pleca din Republica Moldova pentru totdeauna a crescut de la 15,4% la 24%³⁵, fiind vorba în special de tineri.
- **Deschidere mai mare pentru asimilarea capitalului uman calificat din străinătate.** Deși este un aspect sensibil din cauza riscurilor economice, dar și a gradului redus de toleranță a societății noastre, politicile naționale trebuie să analizeze acest aspect, în special, în domeniile în care lipsa forței calificate de muncă împiedică progresul. Un prim pas în acest sens deja a fost făcut prin modificarea Legii privind migrația forței de muncă și anume excluderea de sub incidența sa, și ca urmare simplificarea procedurilor pentru persoanele cu funcții de conducere din cadrul unei persoane juridice cu activități în domeniul tehnologiei informației și a specialiștilor din domeniul tehnologiei informației³⁶. Cu toate acestea, procedurile ar putea fi simplificate pentru specialiști din mai multe domenii, după o analiză profundă a sectoarelor economice și a necesarului specific de forță de muncă.

35 Barometrul Opiniei Publice Aprilie 2016, Aprilie 2017, Institutul de Politici Publice.

36 Modificare la Legea nr. 180 din 10.07.2007 privind migrația forței din muncă, ce va intra în vigoare la 14.09.2017.

Energia: transparență minimă și angajamente externe neîndeplinite

În anii 2016-2017, sectorul energetic a trecut printr-un șir de tentative - parțial reușite, dar și unele eșuate - de sporire a transparenței în domeniul achiziției de energie electrică, negocierii contractelor de furnizare a energiei electrice și numirii componentei instituțiilor-cheie din sector (ANRE). În multe cazuri, autoritățile centrale au apelat la asistența financiară și tehnică a Comunității Energetice³⁷ și a partenerilor de dezvoltare, deși într-un final au dat dovadă fie de incapacitate, fie de lipsă de voință politică pentru a-și îndeplini fără vreo deviere angajamentele. De facto, ingerința factorului politic a rămas practic neschimbată. În pofida regreselor menționate, proiectele în domeniul interconectării fie au pășit într-o fază mai avansată (gazele naturale), fie s-au concretizat în sensul acoperirii financiare (energia electrică).

Analiza principalelor tendințe și evoluții

În perioada analizată, în sectorul energetic au avut loc evoluții pozitive, determinate într-o măsură considerabilă de intensificarea colaborării Republicii Moldova cu Comunitatea Energetică și cu Uniunea Europeană. Cu toate acestea, îmbunătățirile în cauză au fost limitate de rigiditatea reglementatorului de piață, de guvernanta energetică slabă și de lipsa unei voințe politice solide. În același timp, lipsa de surse energetice diversificate, numeroasele lacune în securitatea energetică și prezența factorului politic au constituit principalele provocări pentru funcționalitatea sectorului.

Procesul legislativ conex sectorului a fost tergiversat pe alocuri și s-a caracterizat printr-un grad ridicat de opacitate, cu excluderea transparenței și consultărilor publice³⁸. Acest lucru a fost vizibil mai ales la adoptarea

37 Comunitatea Energiei este o organizație internațională care reunește Uniunea Europeană și vecinii săi pentru a crea o piață integrată paneuropeană a energiei.

38 Expert-Grup, D. Cenușă, Apel public privind asigurarea transparenței și independenței ANRE în procesul de adoptare a noii Legi privind energetica, 12 decembrie

Legii privind energetica și care, contrar angajamentelor externe (Secretariatul Comunității Economice³⁹), a rămas nehotărâtă până la finele lui 2016, apoi amânată pentru luna noiembrie 2017. În consecință, a fost ratată șansa de creare în timp util a unui cadru legal propice care să sporească independența financiară, politică și funcțională a Agenției Naționale pentru Reglementare în Energetică.

Punerea în aplicare a mecanismelor de transparență în sector a avut loc cu deficiențe. Deși instituirea mecanismelor pentru sporirea transparenței asupra achizițiilor de energie electrică, elaborate cu asistența Comunității Energetice⁴⁰, a reprezentat o transformare pozitivă pentru sectorul electroenergetic, la transpunerea lui practică s-a observat o rezistență majoră din partea autorităților centrale. În primul rând, Ministerul Economiei și Infrastructurii a evitat să înglobeze în noul mecanism de achiziții toate recomandările Comunității Energetice, păstrând posibilitatea de a cumpăra energie electrică de la producători ce nu probează achitarea pentru materia primă folosită la producția de electricitate. Prin aceasta, în ecuația de livrări a fost menținută opțiunea de a cumpăra curent produs de Centrala de la Cuciurgan, din gazul natural rusesc, pentru care nu se plătește către „Moldova-Gaz”. În al doilea rând, mecanismul a eșuat la etapa de organizare a concursului de achiziții pentru perioada 1 aprilie 2017 – 31 martie 2018. Astfel, câștigătoare a tenderului a fost desemnată compania cu capital de stat „Energocom”, deși aceasta nu a corespuns criteriilor de eligibilitate, care cer

2016, <http://expert-grup.org/en/biblioteca/item/1352-apel-public-anre>.

39 Planul de Acțiuni pentru reformarea ANRE, <http://anre.md/ro/content/secretariatul-comunit%C4%83%C8%9Bii-energetice-va-oferi-suport-%C3%AEn-implementarea-unui-plan-de>.

40 Ministerul Economiei și Infrastructurii, Ordinul Ministerului Economiei nr. 4 din 5 ianuarie 2017 privind aprobarea Instrucțiunii privind achiziționarea anuală a energiei electrice, http://mec.gov.md/sites/default/files/document/attachments/achizitii_anuale_energie_electrica_ordin.pdf.

în mod expres probarea disponibilității de curent spre livrare sau producție. În al treilea rând, Ministerul Economiei și Infrastructurii de la Chișinău a provocat mai multe amânări în cadrul tenderului, ceea ce a descurajat furnizorii ucraineni să participe individual la competiție și a favorizat astfel „Energocom”-ul⁴¹.

Lacunele mecanismului de achiziții, exploatate de către autoritățile centrale, au creat premisele necesare pentru semnarea în condiții obscure a contractului cu furnizorul ucrainean DTEK-Trading. Ulterior, contractul cu furnizorul ucrainean a fost renegociat, într-un context obscur⁴², iar „Energocom” a semnat un contract complementar cu Centrala de la Cuciurgan (CTEM Moldovenească), motivat prin obținerea unui preț mai mic (10%), consolidarea securității livrărilor și diversificarea lor⁴³. Autoritățile de la Chișinău au apelat insistent și cu regularitate la vulnerabilitățile sectorului energetic din Ucraina, provocate de criza cărbunilor de antracit din regiunea Donbass, controlată de separatiștii pro-ruși⁴⁴. Chiar dacă încheierea unui acord cu CTEM Moldovenească are o semnificație majoră pentru economia fragilă a regiunii separatiste din stânga Nistrului, noul contract contribuie direct la creșterea datoriei istorice pentru gazul natural rusesc al „Moldova-Gaz” față de concernul rus „Gazprom”, care în 2017 va atinge cifra de 7 mlrd. USD, reprezentând de fapt 90-100% din PIB-ul țării pentru 2016.

Proiectele de interconectare cu spațiul energetic al UE prin intermediul României s-au dinamizat, în particular, în sectorul gazelor. Astfel, au fost identificate resursele financiare (împrumuturi în valoare de 92 mln. de euro de la BERD și BEI), necesare pentru a extinde până la Chișinău Gazoductul Iași-Ungheni. La fel, autoritățile au facilitat procesul de construcție a conductei, prin simplificarea procedurilor de convertire a terenurilor private în proprietate de utilitate publică de interes național⁴⁵.

Potrivit calculelor optimiste ale autorităților, proiectul tehnic și selectarea companiei urmează să fie finalizate până la finele lui 2017, iar porțiunea de Gazoduct Ungheni-Chișinău - să fie dată în exploatare deja în 2019. Un scenariu pozitiv este prefigurat și în ceea ce privește interconectarea rețelelor electrice cu România pe partea de Sud, unde BERD, BEI și Banca Mondială, inclusiv UE, ar putea oferi până la 270 mln. USD sub formă de împrumut pentru construcția interconectării Vulcănești-Chișinău⁴⁶. Odată construită și funcțională, cel mai probabil, în 2021-2023⁴⁷, această interconectare va permite achiziția de curent electric în volume considerabile din România, dar și va contribui la integrarea țării noastre, împreună cu Ucraina, în rețeaua europeană a operatorilor de rețele electroenergetice (ENTSO-E). Pe termen lung, aceasta va diminua dependența față de CTEM Moldovenească, respectiv concernul rus RAO ESS, va consolida securitatea energetică și va liberaliza inevitabil prețurile pentru consumatorii finali și sectorul privat⁴⁸. Nici interconectarea pe gaze naturale și nici cea pe energie electrică nu vor avea însă impactul scontat, dacă reglementatorul nu va asigura o competiție autentică pe piața internă.

Relațiile energetice cu Federația Rusă au rămas prioritare. Menținerea prețurilor globale la petrol la nivelul de 50 de dolari per baril a permis, în anul 2016, reducerea până la 193 de dolari pentru 1000 m³ a prețului pentru gazele naturale livrate de Federația Rusă către Republica Moldova. În acest context, autoritățile de la Chișinău și-au păstrat interesul pentru extinderea contractului cu „Gazprom” până în 2019, când expiră derogarea de la implementarea principiului de separare a activității în sectorul gazelor naturale, convenită cu Comunitatea Energetică în 2012, sub presiunea autorităților ruse.

41 Raportul Secretariatului Comunității Energetice privind organizarea tenderului pentru achiziția de energie electrică, publicat în mai 2017, dar care nu mai este accesibil pe pagina Secretariatului.

42 D. Cenușă, IPN, Restabilirea livrărilor de electricitate din regiunea transnistreană și slăbiciunea factorului european, 26 iunie 2017, <http://ipn.md/ro/economie-business/84691>.

43 Ministerul Economiei, SA „Energocom” a încheiat un contract de procurare a energiei electrice cu Centrala Electrică de la Cuciurgan, 6 iunie 2017, <http://mec.gov.md/ro/content/sa-energocom-incheiat-un-contract-de-procurare-energiei-electrice-cu-centrala-electrica-de>.

44 Expert-Grup, D. Cenușă, Achiziția de energie electrică: 3 scenarii post-licitație, 31 martie 2017, <http://expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1399-achizitia-de-energie-electrica-3-scenarii-post-licitatie>.

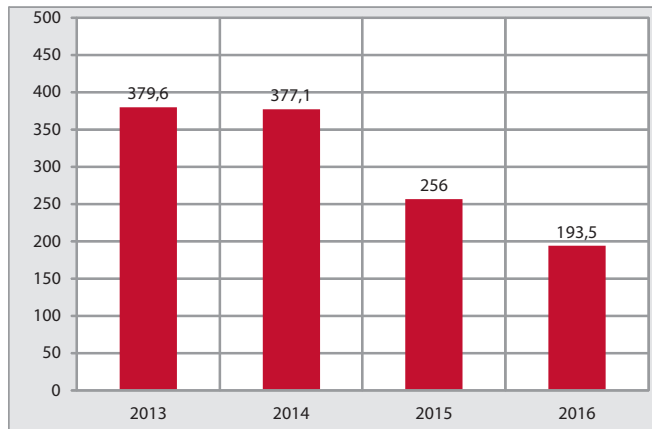
45 <http://www.moldpres.md/news/2017/06/09/17004396>.

46 [Mold-street.md](https://www.mold-street.com/?go=news&n=6242), 27 iulie, <https://www.mold-street.com/?go=news&n=6242>.

47 O. Nuțu, EFORUM, D. Cenușă, Expert-Grup, Podul de peste Prut, varianta 2.0: interconectarea pe energie electrică între România și Republica Moldova, 19 ianuarie 2017, <http://expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1365-podul-de-pestepnut-varianta-20/1365-podul-de-pestepnut-varianta-20>.

48 O. Nuțu, EFORUM, D. Cenușă, Expert-Grup, Podul de peste Prut, varianta 2.0: interconectarea pe energie electrică între România și Republica Moldova.

Figura 20. Prețul pentru gazele naturale exportate de Federația Rusă, 1000 m³, USD

Sursa: ANRE

Sectorul a suferit pierderi din cauza ajustărilor întârziate. Prețurile pe piața electroenergetică au fost reduse de câteva ori (în aprilie 2016⁴⁹ și aprilie 2017), ca urmare a solicitării operatorilor și, respectiv, a ajustării metodologiei tarifare. Au fost însă și situații când acest lucru s-a produs sub influența factorului politic și în detrimentul operatorilor. Pe termen lung, prețul la curent urmează să fie ajustat în perioada 2017-2021, în conformitate cu aranjamentul pentru restituirea datoriilor (1,7 mlrd. MDL) rezultate din devierile tarifare din 2015⁵⁰. Totodată, prețurile în cauză pot suferi modificări și dacă autoritățile vor reflecta costul electricității achiziționate de la CTEM Moldovenească (45 USD per 1 MWh), care este cu 10% mai mic față de cel oferit de Ucraina (50,2 USD per 1 MWh). O serie de ajustări au fost operate și la prețurile pentru agentul termic, solicitate de către „Termoelectrica” (cu prețuri noi între 1120 și 1122 lei/Gcal), întreprindere ce continuă eforturile de resuscitare a sectorului termoenergetic.

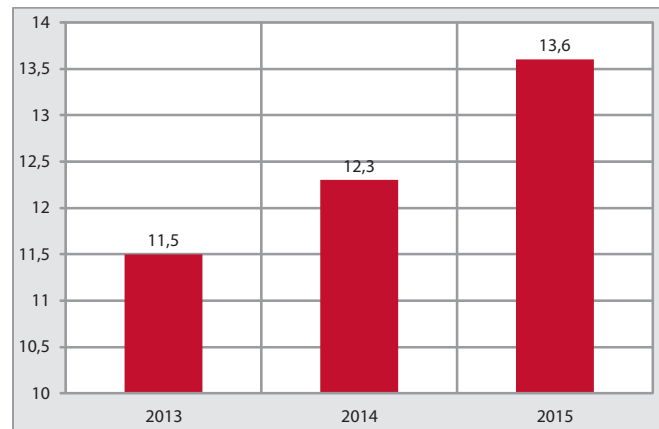
Consumul energetic din resurse regenerabile are o tendință pozitivă, dar sustenabilitatea acestuia depinde de implementarea noii Legi privind utilizarea resurselor regenerabile, amânată pentru 2018. Adicional, lipsește legislația secundară, fără de

49 Energy Community Review, Compliance, Governance, Independence and Performance of ANRE, 8 septembrie 2016, <https://www.energy-community.org/documents/reports.html>.

50 Expert-Grup, CRJM, ADEPT, Raport de monitorizare a implementării Foii de parcurs privind agenda de reforme prioritare, 16 septembrie 2016, <http://expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1324-raport-de-monitorizare-a-implement%C4%83rii-foii-de-parcurs-privind-agenda-de-reforme-prioritare>.

care infrastructura de furnizare a regenerabilelor rămâne într-o stare subdezvoltată. Capacitățile autorităților naționale sunt reduse, iar singura asistență tehnică și financiară este oferită de către partenerii de dezvoltare și donatorii externi. Începând cu anul 2017, Guvernul urmează să ajusteze legislația existentă și să elaboreze o serie de regulamente cu privire la: a) stabilirea producătorilor eligibili și a modalității de conferire a acestui statut; b) determinarea furnizorului central de electricitate; c) garanțiile de origine; d) criteriile de sustenabilitate pentru biocarburanți; e) echipamentul de instalare a producției de regenerabile; f) implementarea proiectelor cu regenerabile și organizarea concursurilor deschise⁵¹. Legislația stufoasă ce vizează energia regenerabilă (circa 30 de acte) nu încurajează însă investițiile străine în sector, chiar dacă Agenția pentru Eficiență Energetică (AEE) oferă consultații pentru investitori. Totodată, încă nu există o coordonare fluidă între producătorii de energie din regenerabile, rețelele de distribuție și operatorii de sistem, care trebuie să conlucreze pentru a extinde furnizarea de „energie verde”. Expansiunea regenerabilelor este crucială pentru a reduce emisiile de gaze cu efect de seră, la fel ca și proiectele de sporire a eficienței energetice.

Figura 21. Resurse regenerabile din consumul total, %

Sursa: Biroul Național de Statistică

Nerespectarea transparenței decizionale a generat abuzuri din partea autorităților. Astfel, contrar procedurilor de transparență și prin excluderea consultărilor publice, Ministerul Mediului a facilitat semnarea, cu compania „Frontera” din Statele Unite ale Americii, a unui contract privind concesionarea lucrărilor de explorare și eventuală exploatare pe 40% din teritoriul raioanelor de Sud ale țării. Astfel, antreprenorul american

51 Comunitatea Energetică, Raport de progres privind resursele regenerabile pentru 2016.

a primit dreptul exclusiv a de efectua explorări și eventuale exploatare pentru circa 50 de ani, în baza unui contract care nu stipulează cerințe stricte și penalități în materie de protecție a mediului⁵².

Sectorul rămâne vulnerabil în fața ingerințelor politice. Atât reglementatorul, cât și companiile cu participare de stat sunt reticente față de cerințele privind sporirea transparenței, deși anume acest lucru poate reduce ingerința factorului politic. Astfel, noul director al Consiliului de Administrare al ANRE, precum și directorul executiv al „Moldova-Gaz”, au fost selectați/numiți în condițiile unui concurs defectuos (ANRE) sau chiar în afara oricărei competiții („Moldova-Gaz”). În ambele cazuri, comisiile de selectare au favorizat persoane afiliate Partidului Democrat, aflat la guvernare (Tudor Copaci la ANRE; Vasile Botnari la „Moldova-Gaz”). ANRE face unele tentative pentru a demonstra mai multă deschidere, creând un Consiliul de experți la începutul lui 2017, dar aceste încercări sunt întâmpinate cu scepticism de societatea civilă, care respinge caracterul formalist și tehnico-consultativ, atribuit noii structuri. La fel, ANRE tinde să dea dovadă de deschidere în raport cu partenerii externi, prin semnarea cu Comunitatea Energetică (iulie 2017) a Memorandumului de înțelegere privind obținerea asistenței tehnice pentru elaborarea legislației secundare, necesară la implementarea Pachetului Energetic III.

Performanța din sectorul energetic moldovenesc este mai slabă decât media pentru țările ECE UE.

Calitatea de furnizare a electricității, care derivă din pierderile înregistrate la transportare și la distribuție, implicit din calitatea infrastructurii fizice, este de două ori mai joasă decât în țările europene din proximitate. Iar spre deosebire de țările ECE UE, majoritatea dintre care tind să amelioreze calitatea furnizării, situația din Republica Moldova denotă mai degrabă semne de înrăutățire. Același lucru poate fi observat la capitolul intensitate energetică, unde indicatorii sunt sub media țărilor ECE UE. Cu pași mai lenți decât în țările ECE UE se dezvoltă sectorul energiei regenerabile. O situație mai bună se observă la prețurile pentru gazul natural. Totuși, deși prețul plătit în Republica Moldova (EUR/GJ⁵³) este mai mic decât media pe țările ECE UE, acesta constituie circa 85% din prețul achitat de către consumatorii europeni (Tabelul 8).

În perioada 2014-2015, pentru unii indicatori, devierile Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE nu s-au diminuat semnificativ, în timp ce pentru alții, dimpotrivă, au crescut. Mai mult, datorită accesului la fondurile europene structurale și îmbunătățirii guvernării energetice, multe dintre țările ECE UE reușesc să-și sporească eficiența și durabilitatea sistemelor energetice. Este însă important de remarcat că țările ECE UE sunt neomogene și unele dintre acestea (ex.: România, Bulgaria și altele) au înregistrat rezultate apropiate de cele ale Republicii Moldova.

Tabelul 8. Indicatorii de comparație dintre Republica Moldova și țările ECE UE în sectorul energetic

	Calitatea furnizării de electricitate		Ponderea resurselor regenerabile din consumul total, %		Intensitatea energetică, kg echivalent petrol per 1000 Eur		Prețul la gaz natural pentru consumatorii casnici, Eur/GJ	
	Media ECE UE	Republica Moldova	Media ECE UE	Republica Moldova	Media ECE UE	Republica Moldova	Media ECE UE	Republica Moldova
2014	46.4	82	21.3	12.3	254.6	391	-	-
2015	44.9	83	21.8	13.6	249.1	397.4	9.8	7.9
2016	48.1	87	-	-	-	-	8.9	7.6

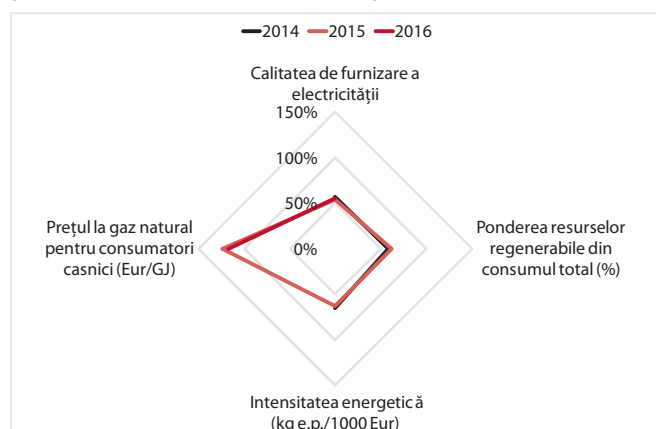
Surse: Eurostat, World Economic Forum, Biroul Național de Statistică, calculele autorilor

⁵² Expert-Grup, D. Cenușă, Concesionarea lucrărilor de explorare a 40% din teritoriul Moldovei: 10 probleme majore, 16 martie 2017, <http://expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1393-concesionarea-lucr%C4%83rilor-de-explorare-a-40-din-teritoriul-moldovei-10-probleme-majore>.

⁵³ 1 GJ = 1 GJ = 277.7 kWh.

Totuși, spre deosebire de Republica Moldova, în cele din urmă aceste state UE au reușit să-și îmbunătățească indicatorii. Oricum, sectorul energetic fluctuează permanent și depinde într-o măsură esențială de calitatea guvernării interne (tranzacții opace, implicații ale factorului politic, monopol), dar și de factorii exogeni (prețurile la gazele naturale livrate de Federația Rusă). Chiar dacă aderarea la Comunitatea Energetică Europeană și semnarea Acordului de Asociere cu UE oferă Republicii Moldova diverse instrumente tehnice și financiare pentru depășirea decalajelor, guvernanta energetică este puternic viciată de deficiențele existente în domeniul politic.

Figura 22. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE cu privire la situația din sectorul energetic

Surse: Eurostat, World Economic Forum, Biroul Național de Statistică, calculele autorului

Recomandări de politici

Pentru a ameliora situația în domeniul energetic trebuie realizate următoarele priorități de politici:

- Adoptarea integrală a Pachetului Energetic III.** Adoptarea Legii privind energia necesită o transparență sporită și consultări publice pertinente, cu ulterioara votare în regim de urgență a acesteia și implementare în baza unui plan de acțiuni detaliat. Totodată, ANRE reformată trebuie să elaboreze și să promoveze adoptarea întregii legislații secundare pentru a transpune în mod efectiv Pachetul Energetic III, în baza unei monitorizări externe stricte și cu implicarea societății civile. Este imperativă elaborarea pașilor pentru aplicarea principiului de separare a activităților în sectorul gazelor naturale - proces amânat până în 2019, când este preconizată darea în exploatare a Gazoductului Ungheni-Chișinău și când expiră contractul cu „Gazprom”.
- Perfecționarea mecanismului de achiziții în domeniul energetic.** Mecanismul în cauză trebuie îmbunătățit și extins asupra contractelor negociate de către „Energocom”. Participarea observatorilor europeni (Comunitatea Energetică, UE) trebuie să devină cu adevărat efectivă, iar implicarea Ministerului Economiei și Infrastructurii în desfășurarea tenderelor să fie limitată sau chiar exclusă definitiv, pentru a stimula o concurență a ofertelor de furnizare.
- Depolitizarea reglementatorului și reducerea ingerinței politicului în administrarea companiilor de stat din sectorul energetic.** Concursurile deschise atât pentru ANRE, cât și pentru companiile cu participare de stat („Moldova-Gaz”) trebuie să devină o practică permanentă, iar depolitizarea să înceapă de la organismele de selectare, care trebuie constituite din experți energetici și observatori străini din sector. În consecință, piața energetică și entitățile de stat din domeniu vor fi administrate mai eficient, devenind mai credibile pentru public și semnând mai multă siguranță pentru investitorii locali și străini.
- Urgentarea proiectelor de interconectare cu România.** Odată cu asigurarea resurselor financiare necesare, partenerii externi (UE, inclusiv România, instituțiile financiare) trebuie să monitorizeze foarte atent derularea construcției fizice a infrastructurii, iar concomitent să condiționeze asistența financiară cu reforme calitative în domeniul de reglementare și de garantare efectivă a unei piețe concurențiale, precum și a accesului fizic la rețelele de distribuție (electricitate, gaze naturale).
- Finalizarea arhitecturii legale dedicată resurselor regenerabile.** Capacitatea instituțională a autorităților centrale și conlucrarea cu partenerii de dezvoltare în vederea fluidizării procesului de adoptare a legislației secundare în domeniul resurselor regenerabile. Aceasta va facilita accesul producătorilor de energie din regenerabile la rețelele de distribuție și de transportare, stimulând investițiile private în sector.

Tabelul 9. Principalii indicatori monitorizați privind mediul și sectorul energetic

	2013	2014	2015	2016
Producția de energie energetică, kW, mln.	747,9	788,1	792,8	754,6
Importul de gaze naturale, mln. m3	1 031,2	1 053,1	1 008,5	1 038,4
Prețul de import a gazelor naturale, USD/1000 m3	379,6	377,1	256,0	193,5
Energie electrică procurată, mln. kWh	3 959,7	4 034,7	4 050,4	4 035,7
Prețul mediu de procurare a energiei electrice, bani/kWh	-	105,72	132,91	113,31
Emisiile de CO2 de la sursele staționare și mobile, tone per capita ⁵⁴	1.4	-	-	-

Surse: ANRE, Biroul Național de Statistică

⁵⁴ World Bank, Sunt disponibile doar datele pentru 2013.

Politica internă și externă: regres al statului de drept și orientare geopolitică în sensul opus

În perioada 2016-2017, procesele politice interne din Republica Moldova au fost influențate preponderent de consolidarea Partidului Democrat care, prin alianță conjuncturală cu Partidul Socialiștilor și prin eschivarea de la procedurile de transparență, a adoptat sistemul de vot mixt. A făcut-o inclusiv ignorând argumentele critice venite din partea opoziției extra-parlamentare, a societății civile și a partenerilor occidentali. Relația cu UE s-a complicat, iar asistența financiară europeană a devenit o pârghie importantă în raportul instituțiilor UE cu guvernarea de la Chișinău. Pentru a distra atenția partenerilor externi de la deficiențele de guvernare tot mai vizibile, partidul aflat la putere a ținut deliberat în fundamentul fragil al relațiilor moldo-ruse. Aceasta a contrastat puternic cu zelul ruso-eurasiatic al Președintelui Igor Dodon, fapt ce a creat confuzie privind durabilitatea agendei europene a țării. Dihotomia formată în politica externă a conturat și mai mult clivajele geopolitice din societate, diminuând coeziunea în jurul vectorului european și distrăgând atenția de la agenda reformelor.

Politica internă

În segmentul de timp evaluat, sistemul politic moldovenesc a fost marcat de consolidarea continuă a puterii de către Partidul Democrat (PDM) și de coabitarea tactică a acestuia cu opoziția parlamentară, reprezentată de Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM). În urma alianțelor conjuncturale, în iulie 2017, cele două forțe politice au reușit să introducă sistemul de vot mixt în Republica Moldova (51 de deputați din 101, aleși în baza circumscriptiilor uninominale), chiar dacă acesta riscă să încurajeze practici electorale coruptibile și să defavorizeze partidele extra-parlamentare noi, care se opun vehement corupției politice. Conviețuirea Democraților și Socialiștilor a fost însă una punctuală și a exclus o serie de dosare sensibile, precum reforma sistemului de pensii, convertirea pierderilor din sistemul bancar în datorie publică sau reglementarea conflictului

transnistrean – domenii unde s-au atestat disonanțe și chiar contradicții dintre ambele partide.

Orientarea externă a țării a devenit epicentrul rivalității dintre PDM și PSRM. Pentru a genera solidaritate pe interior și a dilua criticile partenerilor externi, Democrații au recurs la deteriorarea deliberată a relației cu Federația Rusă, în pofida eforturilor anterioare de restabilire a legăturilor comercial-economice dintre cele două țări⁵⁵. Retorica antirusească a PDM a fost complementată cu etalarea excesivă, deși incoerentă (ignorarea recomandărilor UE privind votul mixt), a unui demers proeuropean. În paralel, pe cealaltă extremă, Socialiștii au îmbrățișat în totalitate vectorul eurasiatic, având ca scop cucerirea întregului segment pro-rus de votanți și obținerea susținerii politice a guvernării de la Moscova (Președintele rus Vladimir Putin și Partidul „Rusia Unită”) înainte de scrutinul din 2018.

Tendința s-a accentuat după alegerile prezidențiale din noiembrie 2016, soldate cu victoria socialistului filorus Igor Dodon. Inclinația estică a Socialiștilor s-a caracterizat atât prin condamnarea anumitor valori europene - în special, politicile anti-discriminare -, cât și prin propagarea mesajelor de ură⁵⁶, discriminare și intoleranță (față de minoritățile sexuale, femeile fără copii sau necăsătorite, mișcarea unionistă), și promovarea rolului bisericii în protejarea valorilor tradiționale. Acest lucru polarizează societatea și compromite progresele obținute odată cu adoptarea legislației anti-discriminare în 2012.

55 „Foaia de parcurs” pentru restabilirea relațiilor economice și comerciale pentru anii 2016-2017, Cea de-a 14-a reuniune a Comisiei interguvernamentale moldo-ruse pentru economie, 29 noiembrie 2016, http://www.mec.gov.md/sites/default/files/plan_rm-rf_2016-2017_29.11.16.pdf.

56 Promolex, No Hate Speech Movement, PATRIR, Discursul instigator la ură în mediul politic, 28 martie 2017, <https://promolex.md/6988-analiza-discursul-instigator-la-ura-in-mediul-politic-din-romania-si-republica-moldova/>

Destrămarea coaliției de guvernare PDM-PL, în mai 2017, a repetat insuccesul altor guvernări de coaliție formate după 2009 înapoi. Acest fapt denotă o trăsătură constantă a sistemului politic moldovenesc, legată de incapacitatea clasei politice autohtone de a forma alianțe durabile în scopul asigurării unui act de guvernare stabil, previzibil și centrat pe interesul public. Din contra, s-a dovedit încă o dată că în Republica Moldova coalițiile politice au un rol situațional și sunt utilizate pentru a monopoliza, în cele din urmă, puterea, folosind slăbiciunile partenerilor politici temporari.

Legitimitatea partidului de la guvernare a rămas la un nivel scăzut, în timp ce opoziția socialistă s-a fortificat. Potrivit sondajelor⁵⁷, Partidul Democrat din Moldova, care guvernează țara și dispune de 39 de deputați - cu 20 mai mult față de numărul cu care a intrat în Parlament în 2014, are o tracțiune electorală sub limita pragului de accedere în Legislativ (6%). Și sondajele comandate de PDM denotă faptul că Democrația ar obține 9,2% în cadrul unui eventual scrutin⁵⁸. Resursele financiare considerabile – circa 77 mln. de lei cheltuiți în perioada 2016 – semestrul I 2017, suplimentate de alocări de circa zece milioane de lei din Buget pentru același răstimp⁵⁹, plus numeroasele pârgii media (cel puțin patru posturi TV) și subordonarea politică totală a instituțiilor statului nu au ajutat PDM să elimine deficitul de legitimitate. Paraliza partidelor de stânga sau a celor pro-ruse au favorizat emergența Socialiștilor, care au crescut cu circa 30% în opțiunile de vot ale cetățenilor față de anii 2015-2016. Atractivitatea electorală a PSRM se datorează preponderent președinției dinamice a lui Igor Dodon și apropierii lui de Moscova, dar și slăbiciunii cronice a PCRM și imobilizării „Partidului Nostru”, provocată de urmărirea penală a lui Renato Usatii, acuzat de crime extrem de grave – tentativă de omor la comandă.

Opoziția extra-parlamentară a demonstrat un interes sporit pentru cooperare politică, dar consolidarea acesteia este neuniformă. Tandemul creat de Partidul „Platforma Demnitate și Adevăr” și Partidul Acțiune și Solidaritate și-a arătat o anumită eficiență – opoziția față de guvernare și participarea la alegerile prezidențiale din

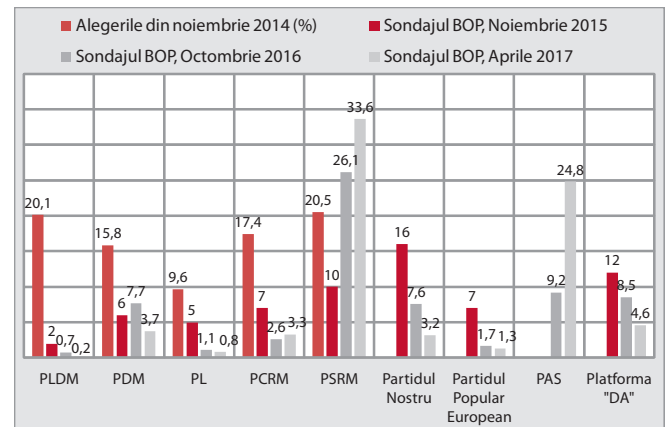
57 Sondajul IPP din aprilie 2017, precum și cel comandat de IRI în martie 2017, coincid asupra faptului că PDM este sub limita de 6% ca opțiune electorală în rândul cetățenilor, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=820>, http://www.iri.org/sites/default/files/iri_moldova_poll_march_2017.pdf.

58 IMAS, iulie 2017, <http://imas.md/pic/uploaded/%5Bimas%5D%20libertatea%20de%20a%20fi%20liberi.pdf>.

59 Comisia Electorală Centrală, Rapoartele financiare pentru 2016 și 2017, <http://cec.md/index.php?pag=cat&id=1800&l=ro>.

2016 cu un candidat comun. Însă activitatea redusă în teritoriu, manifestată de PAS după alegerile prezidențiale, nu i-a permis formațiunii să fixeze deficiențele structurale legate de penetrarea slabă a regiunilor. Resursele financiare limitate, accesul redus la mass-media cu acoperire națională și lipsa unor lideri locali puternici, combinate cu presiunile exercitate de guvernare asupra sectorului public, plus absența frecventă a liderilor opoziției (Maia Sandu, Andrei Năstase) din țară, a afectat mobilitatea acesteia, ceea ce a avut un impact negativ asupra dimensiunii protestelor lansate în 2015 și care au scăzut din intensitate în perioada 2016-2017. Oricum, noile partide de opoziție tind să acopere golurile apărute după prăbușirea definitivă a PL și PLDM în sondaje, dar capitalul politic semnificativ obținut de Maia Sandu și PAS în urma scrutinului prezidențial⁶⁰ eclipsează celelalte formațiuni, ale căror șanse electorale s-au diminuat drastic (Platforma DA).

Figura 23. Reprezentarea opțiunilor politice ale cetățenilor, potrivit Barometrului Opiniei Publice, %

Sursa: Institutul de Politici Publice

Abordarea guvernării față de reformele structurale a fost mai degrabă selectivă. Deși în domeniul financiar-bancar au fost înregistrate semnale pozitive, ca urmare a condiționalităților FMI, reformele ce țin de justiție și combaterea corupției, convenite cu UE și SUA, au fost fie neglijate, fie mimate, dovadă este și nefuncționarea pleneră a mecanismului de integritate în perioada august 2016⁶¹ – iulie 2017 sau nefinalizarea reformei Procuraturii anticorupție⁶².

60 Maia Sandu a obținut 47,89% din totalul voturilor, cu 67.488 voturi mai puțin decât contracandidatul său socialistul Igor Dodon, <http://www.e-democracy.md/elections/presidential/2016/>

61 Ziarul de Gardă, 28 iulie 2017, <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/doc-averile-declarate-in-2016-de-deputati-necunoscut-publicului-larg-cum-explica-parlamentul-si-ani>.

62 Declarația Comună a Platformei Societății Civile Moldova-UE, 22 mai 2017, http://crjm.org/wp-content/uploads/2017/05/2017-05-22-Joint_declaration_EU-Moldova_CSP_2017_fin.pdf.

Chiar dacă actul justiției a început să fie resimțit la fel de către categoriile sociale considerate anterior intangibile, procesele de judecată poartă mai degrabă caracterul unei penalizări politice și justiției selective, decât al unei justiții echitabile și transparente: Vlad Filat (nouă ani de închisoare), Veaceslav Platon (18 ani de închisoare)⁶³, dosare penale pe cazuri de corupție ce-i implică pe exponenții Partidului Liberal (Dorin Chirtoacă, Iurie Chirinciuc ș.a.). Supremația legii se aplică în mod inegal, fapt demonstrat de cazul lui Ilan Șor care, deși figurează în schemele de fraudare a sistemului bancar și este judecat pentru infracțiuni similare cu cele care i-au fost incriminate lui Veaceslav Platon, a primit doar șapte ani și șase luni de închisoare – și, deocamdată, se află în libertate sub control judiciar.

Judecătorii care se opun guvernării riscă să fie eliminați din sistem, după cum relevă urmărirea penală și eliberarea din funcție a magistratei Domnica Manole⁶⁴, care în anul 2016 a decis în favoarea organizării referendumului cerut de opoziție. Asemenea cazuri subminează independența judecătorilor și afectează inevitabil calitatea justiției, precum și încrederea cetățenilor față de integritatea acesteia. Calitatea guvernării și a reformelor menține pesimismul cetățenilor la un nivel ridicat – 64,3% în aprilie 2017, care însă este cu circa 20% mai mic decât în aprilie 2016, când cota celor dezamăgiți era de 85,9%⁶⁵.

Percepția publică față de combaterea corupției s-a deteriorat, chiar dacă numărul cazurilor cercetate de Centrul National Anticorupție a crescut cu 35% față de anul 2015. Astfel, Republica Moldova a coborât cu 25 de poziții în clasamentul „Transparency International” privind percepția corupției. În paralel, o serie de alți indicatori s-au înrăutățit în 2016 față de 2015: libertatea mass-media (-8 poziții), transparența politicilor guvernamentale (-25 de poziții) și gradul de deturnare a fondurilor publice (-4 poziții). Totodată, pierderile rezultate din administrarea defectuoasă a sectorului public de către stat au crescut cu aproape 20% în anul 2016, depășind suma de 20 de miliarde de lei. Este important de menționat că Republica Moldova a regresat la indicatorii menționați în raport cu țările UE din Europa Centrală și de Est, chiar dacă decalajul oricum era destul de pronunțat.

63 Euroactiv, 21 aprilie 2017, <http://www.euractiv.ro/euractiv-moldova/r.-moldova-veaceslav-platon-condamnat-la-18-ani-de-inchisoare-in-dosarul-jafului-miliardului-7422>.

64 CRJM, 5 iulie 2017, http://crjm.org/wp-content/uploads/2017/07/2017-07-05-DeclarationDismissal-Manole_EN.pdf.

65 IPP, Barometrul Opiniei Publice, Întrebarea: Credeți că în Republica Moldova lucrurile merg într-o direcție bună sau greșită?, <http://bop.ipp.md/>.

Buna guvernare, calitatea instituțiilor democratice și eficiența politicilor anticorupție sunt domeniile în care Republica Moldova eșuează să ajungă la media pentru țările ECE UE. Totodată, indicatorii de comparație relevă o apropiere la aspectele ce țin de încrederea în politicieni și nivelul de favoritism în adoptarea deciziilor guvernamentale, unde atât Republica Moldova, cât și multe țări ECE UE înregistrează rezultate nesatisfăcătoare (Tabelul 10).

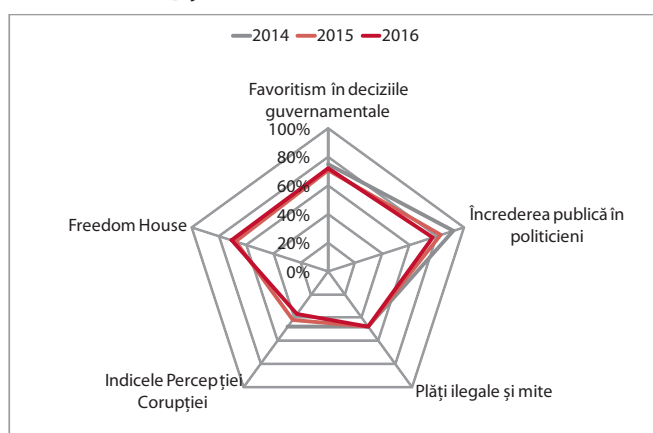
Așadar, cele mai pronunțate devieri de la media pentru țările ECE UE se observă la luarea mitei, la percepția asupra corupției și la viabilitatea instituțiilor democratice (Figura 24). De unde rezultă că politicile anticorupție și fundamentele democrației din Republica Moldova sunt inconsistente și produc dezechilibre semnificative, care s-au accentuat în 2016. Aceste aspecte denotă o rezistență majoră a clasei politice moldovenești la reformele din justiție și la combaterea corupției, prevăzute de Acordul de Asociere cu UE. În plus, chiar dacă în unele țări ECE UE deciziile guvernamentale sunt influențate de conflicte de interese și manifestările iliberale se intensifică, afectând legitimitatea partidelor de la guvernare, instituțiile democratice sunt încă suficient de puternice în aceste societăți, iar UE tinde să corecteze devierile apărute. În cazul Republicii Moldova, soluțiile pentru îmbunătățirea actului de guvernare și a stării democrației se regăsesc în reformele structurale (statul de drept, buna guvernare, justiție etc.), încorporate în procesul de integrare europeană, în care rolul benefic al Uniunii Europene este de a oferi asistență, dar una balansată de condiționalități stricte în raport cu Puterea politică.

Tabelul 10. Indicatorii de comparație dintre Republica Moldova și țările ECE UE în domeniul bunei guvernări și al politicilor anti-corupție

	Favoritism în deciziile guvernamentale		Încrederea publică în politicieni		Plăți ilegale și mite		Indicele de Percepție a Corupției		Freedom House	
	Media ECE	Republica Moldova	Media ECE UE	Republica Moldova	Media ECE UE	Republica Moldova	Media ECE	Republica Moldova	Media ECE UE	Republica Moldova
2014	97.1	130	106.7	116	55.1	116	49.4	103	-	-
2015	93.6	131	97	117	54.8	113	44	106	88	60
2016	93.9	130	91.8	119	56	116	47	128	87.5	62

Surse: World Economic Forum, Freedom House, Transparency Int., calculele autorului

Figura 24. Devierea Republicii Moldova față de media țărilor ECE UE în domeniul bunei guvernări și al politicilor anticorupție

Surse: World Economic Forum, Freedom House, Transparency Int., calculele autorului

Relația dintre Puterea politică și societatea civilă s-a înrăutățit constant. Tentativele de a vota legi contradictorii (proiectul de lege privind „amnistia fiscală și de capital”⁶⁶, legislația cu privire la organizațiile necomerciale⁶⁸) – în particular, votarea legii privind schimbarea sistemului electoral și eschivarea de la angajamentele internaționale (preconțițiile politice pentru asistența macro-financiară a UE) – au alimentat neîncrederea față de guvernare.

Comunicarea dintre Chișinău și Comrat a căpătat mai multă dinamică, dar aceasta nu a sporit aspirațiile proeuropene ale autonomiei găgăuze. Ca urmare a modificării legislației (două legi) destinată reînnoirii poziției UTA Gagauz-Yeri în sistemul administrativ-teritorial al țării, autonomia a obținut un statut juridic special

66 Conform clasamentelor prezentate, performanța țărilor se calculează începând cu 1, care este cea mai bună.

67 CRJM, Expert-Grup, Decembrie 2016, <http://crjm.org/amnistia-fiscal-si-de-capital-republica-moldova/>.

68 CRJM, 11 iulie 2017, <http://crjm.org/wp-content/uploads/2017/07/2017-07-11-Declara%C8%9Bie-OSC-legea-ONC.pdf>.

avansat, diferit de celelalte entități administrative⁶⁹. Deși acești pași sunt mențiți să elimine gradual animozitățile dintre Chișinău și Comrat, elita găgăuză percepe consolidarea autonomiei în contrapondere cu Puterea centrală. Totodată, pentru a diminua dependența autonomiei față de Centru, autoritățile găgăuze caută modalități de intensificare a relațiilor cu Federația Rusă (pe cale social-economică) și de consolidare a vectorului rusesc⁷⁰, acceptând integrarea europeană preponderent ca modalitate de a facilita atragerea asistenței financiare pentru dezvoltarea regiunii.

Evoluțiile pozitive din dosarul transnistrean au fost de natură izolată, ceea ce nu a facilitat reglementarea conflictului. În timp ce formatul de negocieri 5+2 a rămas în stare înghețată din vara anului 2016, instituirea, cu sprijinul UE, a punctului de control comun Cuciurgan-Pervomaisk, pe segmentul transnistrean al frontierei moldo-ucrainene, a permis introducerea unor instrumente suplimentare de transparență asupra fluxurilor comerciale și de persoane care ies și intră în regiune. Această măsură a provocat reacții dure din partea administrației de la Tiraspol și a autorităților ruse, care au comparat-o cu „o nouă blocadă economică” și o „presiune externă”⁷¹. Aparent, tocmai în încercarea de a evita agravarea situației economice și a păstra status-quo-ul politic în stânga Nistrului, Chișinăul a decis să achiziționeze electricitate din regiunea separatistă, anulând decizia de a contracta electricitate pentru perioada 2017-2018 doar de la fur-

69 Newsmaker, 22 iulie 2017, <http://newsmaker.md/rus/novosti/i-v-komrate-i-v-kishineve-est-goryachie-golovy-no-my-dolzny-idti-na-kompromiss-ka-32680>.

70 IPP, Moldova între Vest și Est: Viziuni din Găgăuzia și Taraclia, 2016, http://ipp.md/wp-content/uploads/2016/09/Moldova-intre-Est-si-Vest-Viziuni-din-Gagauzia-si-Taraclia_RO.pdf

71 Poziția Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse cu privire la înființarea centrului comun de control Pervomaisk-Cuciurgan, 20 iulie 2017, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2818579#5

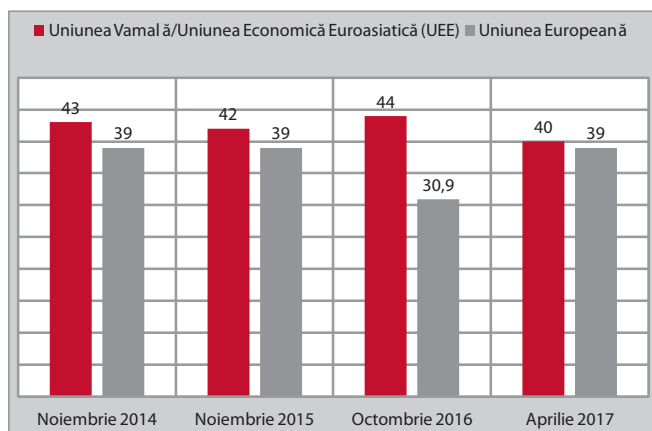

nizorul ucrainean (vezi capitolul dedicat energiei). Tentativele eșuate ale președintelui Igor Dodon de a discuta soluționarea conflictului transnistrean cu autoritățile ruse au produs noi rupturi în dialogul Chișinăului cu administrația de la Tiraspol.

Politica externă

Orientarea externă a țării nu a fost nicicând atât de volatilă precum în perioada 2016-2017. Oscilările externe ale Republicii Moldovei rezultă din divizarea geopolitică a celor două ramuri ale puterii - Guvernul și Președinția. Pe de o parte, Democrații folosesc vectorul european pentru a ocupa segmentul de centru-dreapta al eșichierului politic, apărând în calitate de „salvatori ai integrării europene” în fața „pericolului rusesc”. Pe de altă parte, Igor Dodon a transformat instituția prezidențială în principala platformă de relansare a dialogului cu Rusia și de apropiere a țării de proiectele geopolitice ruso-euroasiatice. În doar șapte luni de mandat, președintele țării a reușit să organizeze cinci întrevederi cu președintele rus, negociind condiții mai favorabile pentru migranții moldoveni și revenirea anumitor agenți economici (din sectorul viticol) pe piața rusească; să semneze un Memorandum de cooperare cu Uniunea Economică Euroasiatică și, contrar limitărilor specificate clar în Constituție, să solicite pentru Republica Moldova statutul de țară-observator în cadrul acestei Uniuni⁷². O astfel de dihotomie externă reflectă atât gradul excesiv de polarizare geopolitică a societății, cât și motivația clară a Democraților și a Socialiștilor de a exploata vectorii geopolitici în scopuri politice partinice, dar și personale.

Figura 25. Distribuția simpatiilor geopolitice ale populației, potrivit Barometrelor Opiniei Publice, %

Sursa: Institutul de Politici Publice

72 D. Cenușă, Rolul președintelui Dodon pentru Rusia și implicațiile pentru integrarea europeană, IPN, Iunie 2017, <http://ipn.md/ro/integrare-europeana/8441>.

Reticența guvernării față de reformele structurale (statul de drept, buna guvernare etc.) a făcut mai fragilă axa Chișinău-Bruxelles. Deși, în 2016, au reușit să deblocheze asistența financiară europeană, în 2017, prin adoptarea sistemului de vot mixt, Democrații au respins condițiile politice⁷³ ale UE referitoare la funcționarea instituțiilor democratice, obligatorii pentru a primi viitoarea asistență macro-financiară (100 de milioane de euro). Totodată, prin introducerea votului mixt, sunt ignorate recomandările Comisiei de la Veneția privind riscurile noului sistem⁷⁴, sprijinite și de UE și care - fără a menționa expres oligarhii - semnaleză asupra riscurilor influenței mediului de afaceri asupra viitorilor candidați la funcția de deputat. Ca urmare a implicării active a eurodeputaților din Partidul Popular European în acest subiect, Parlamentul European a devenit cel mai vizibil critic al guvernării de la Chișinău la Bruxelles, contribuind considerabil la înăsprirea poziției celorlalte instituții comunitare față de acțiunile PDM.

Statele Unite ale Americii au complementat rolul Uniunii Europene în promovarea reformelor și în singularizarea cazurilor de regres, precum cel legat de introducerea votului mixt. Coincidența de poziții dintre Washington și Bruxelles a solidificat un limbaj și așteptări aproape identice față de guvernarea de la Chișinău. Totodată, SUA au intervenit în raport cu Republica Moldova și prin instituțiile sale politice centrale, atunci când a extins sancțiunile împotriva Federației Ruse⁷⁵, inclusiv pentru susținerea de către aceasta a regimului separatist din regiunea transnistreană.

Relațiile cu vecinii au fost influențate de dihotomia geopolitică existentă la Chișinău. Președintele Igor Dodon s-a concentrat pe comunicarea cu Federația Rusă și cu alte state apropiate de aceasta sau cu democrații devenite disfuncționale din cadrul UE (Ungaria), sau cu regimuri (semi)autoritare (Turcia, Belarus, Azerbaidjan, Iran și chiar Coreea de Nord). Retorica anti-UE, susținerea anexării Crimeii de către Rusia și demersul antiunionist au limitat serios interacțiunea șefului statului cu țările vecine (Ucraina și România) și cu UE. Partidul Democrat, după preluarea guvernării, a menținut relații strânse cu România (care a alocat Republicii Moldova un sprijin financiar sub forma unui credit

73 Proiect de Decizie a Parlamentului European și a Consiliului UE privind asistența macro-financiară, 13 iunie 2017, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10158-2017-INIT/en/pdf>.

74 Opinia Comisiei de la Veneția, 16 iunie 2017, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)012-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)012-e).

75 Congresul SUA, Contracarea activităților de destabilizare ale Iranului, care face referință și la Rusia, Iulie 2017, <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/722/text>.

de 150 mln. de euro), inițial nesincronizând-o cu UE. În pofida criticii instituțiilor UE, atât Prim-ministrul român Mihai Tudose, cât și social-democrații reprezentând România în Parlamentul European, au susținut decizia Democraților de a schimba sistemul electoral. La fel, guvernarea a reușit să se coalizeze cu Ucraina și Georgia, de asemenea conduse (in) direct de grupuri oligarhice⁷⁶, pentru a solicita o perspectivă europeană clară din partea UE,⁷⁷ invocând factorul rusesc și necesitatea impulsării reformelor.

Se observă o resuscitare continuă a factorului rusesc de către Președintele Igor Dodon, care propune stabilirea unui parteneriat strategic cu Federația Rusă, se asociază cu adepții integrării eurasiatice și se opune valorilor europene. Zelul pro-rus al Socialiștilor este tratat cu bunăvoință de Moscova, care agreează să faciliteze revenirea companiilor moldovenești pe piața rusă și să legalizeze șederea muncitorilor moldoveni în această țară. Pe fundalul demersurilor pro-ruse ale președintelui, Democrații au întreprins o serie de măsuri care au inflamat relațiile cu Federația Rusă, între care: expulzarea a cinci diplomați ruși; numeroase interdicții de intrare în țară pentru cetățenii asociați cu războiul informațional rus; suspectarea implicării cetățenilor ruși în pretinsa tentativă de omor a liderului PDM, Vladimir Plahotniuc. Poziția antagonistă, vizibil forțată față de Moscova a atins apogeul odată cu declararea prim-vice ministrului rus Dmitri Rogozin, responsabil de dosarul transnistrean și de coordonarea Comisiei interguvernamentale moldo-ruse privind colaborarea economică, drept persona non-grata⁷⁸. Kremlinul a recurs, la rândul său, la anumite reacții simetrice, precum expulzarea reciprocă a diplomaților, dar se abține de la măsuri disproporționate de natură socio-economică, cu implicații pentru muncitorii sau pentru companiile moldovenești. Reticența necaracteristică Moscovei denotă interesul acesteia pentru restabilirea, prin intermediul lui Igor Dodon și al Socialiștilor, a influenței pe care a avut-o până în 2009 în Republica Moldova, decât simpla penalizare a țării - penalizare ce ar fi fost convenabilă pentru strategiile politice interne ale PDM înainte de alegerile legislative din 2018.

76 W. Konończuk, D. Cenușa, K. Kakachia, Oligarhii din Ucraina, Moldova și Georgia: obstacole-cheie în calea reformelor, Expert-Grup, CEPS, http://expert-grup.org/media/k2/attachments/Oligarchs_in_Ukraine_Moldova_and_Georgia.pdf.

77 Declarația comună a Parlamentului Georgiei, Parlamentului Republicii Moldova și Radei Supreme a Ucrainei, 5 iulie 2017, <http://www.parliament.md/Actualitate/Comunicat-edepresa/tabid/90/ContentId/3206/Page/8/language/en-US/Default.aspx>.

78 Ministerul Afacerilor Externe și a Integrării Europene, 2 august 2017, <http://www.mfa.gov.md/comunicate-presamd/508549/>.

Recomandări de politici

Pentru a ameliora situația în materie de politică internă și externă sunt propuse următoarele priorități:

- **Fortificarea mecanismului de reformare**, prevăzut de Agenda și de Acordul de Asociere. Condiționalitățile UE trebuie reînnoite, interconectate, multiplicare și stratificate pe sectoare. Este necesară centrarea acestor condiționalități pe diferite niveluri de priorități, în strictă conformitate cu gradul de urgență a intervenției în sectoarele pasibile reformei. Justiția, mass-media, instituțiile anticorupție, sistemul bancar, securitatea și sectorul energetic se numără printre domeniile vitale și vulnerabile care, odată reformate, pot avea un efect multiplicator pozitiv asupra celorlalte sectoare. Principalele eforturi trebuie concentrate pe consolidarea structurilor care sunt cruciale pentru restabilirea funcționalității instituțiilor democratice - Autoritatea Națională pentru Integritate, Procuratura Generală, Centrul Național Anticorupție, Comisia Electorală Centrală, Consiliul Coordonator al Audiovizualului.
- **Consolidarea asistenței pentru societatea civilă.** Partenerul firesc al reformelor - sectorul asociativ - are nevoie de susținerea politică și financiară a partenerilor de dezvoltare. Societatea civilă necesită o reanimare a imaginii, denigrată intenționat și coordonat de către adepții actualei guvernări, dar și o sporire a credibilității publice. La aceste aspecte pot contribui finanțatorii externi, prin ajustarea instrumentelor de auditare și raportare, insistând pe maximizarea transparenței și pe popularizarea ideii de utilitate a societății civile pentru interesul public. Aceasta va încuraja dezvoltarea unui sector asociativ sustenabil și rezistent la influențele politice. Consolidarea integrității societății civile, incisivitatea acesteia și lărgirea arealului geografic de acțiune (inclusiv UTA Gagauz-Yeri și regiunea transnistreană) vor eficientiza monitorizarea reformelor, sporind presiunea și exigența publicului față de guvernare și actul guvernării, deopotrivă la nivel central și local. Minoritățile etnice, la fel, trebuie să devină actori constructivi în realizarea reformelor, aceasta fiind singura cale prin care poate fi amplificată coeziunea și pot fi prevenite tentativele de dezbinare societală de origine internă și externă.
- **Comunicarea activă, inovativă și critică privind avantajele integrării europene.** Vectorul european, declarat prioritate națională și reflectat în Acordul de Asociere cu UE, este slăbit de oportunismul clasei politice, care alterează neîncetat imaginea Uniunii Europene și alienează cetățenii, precum și în urma

dezinformării instrumentalizate de forțele pro-ruse (Președinția, PSRM, media ruse sau pro-ruse). UE, prin intermediul diviziunii East StratCom, dar și media independente din țară împreună cu experții imparțiali, trebuie să extindă eforturile de combatere a informațiilor false despre rolul Uniunii Europene în Republica Moldova. Cel mai sigur și mai eficient instrument de stopare a euroscepticismului în rândul cetățenilor este informarea corectă, factologică și metodică. De ase-

menea, aceasta va descuraja manipularea informației de către forțele politice locale, care etalează aspirații proeuropene. Adicional, conștientizarea avantajelor integrării europene poate fi maximizată prin informarea obiectivă a publicului despre situația din Uniunea Economică Eurasiatică, prezentată de actorii pro-ruși drept alternativă pentru vectorul european al Republicii Moldova.

Tabelul 11. Principalii indicatori monitorizați privind situația politică

	2013	2014	2015	2016
Acte de corupție depistate de CNA ⁷⁹	411	498	533	720
Sentiințe pe dosare penale de corupție, %	91 ⁸⁰	80	85	84
Valoarea neregulilor și abaterilor în gestionarea fondurilor publice (MDL) ^{81 82}	7,7	9,85	17,38	20,83
World Forum Economic: Transparența politicilor guvernamentale	81 123	69 123	81 126	106 130
Deturnarea de fonduri publice	(din 148 țări)	(din 144 țări)	(din 140 țări)	(din 138 țări)
Indicele de Corupție, Transparency International	102 (din 177 țări)	103 (din 175 țări)	103 (din 168 țări)	128 (din 176 țări)
Libertatea presei (World Press Freedom Index)	55 (din 179 țări)	56 (din 180 țări)	72 (din 180 țări)	80 (din 180 țări)
Indexul păcii (Global Peace Index)	83 (din 163 țări)	68 (din 163 țări)	68 (din 163 țări)	64 (din 163 țări)

Surse: CNA, Curtea de Conturi, Transparency International, World Economic Forum, Reporterii fără Frontieră, Vision of Humanity

79 Infrancțiunile cercetate de CNA includ cazuri de corupție și conexe acestuia, și infrancțiuni de spălare de bani.

80 Raportul de activitate al CNA pentru anul 2015 indică procentul pentru perioada 2010-2012.

81 Curtea de Conturi, Raport de activitate pentru 2016, <http://www.ccrm.md/storage/upload/reports/postari/139/pdf/5907c1ba3b2cb54029cc3e54cc61a307.pdf>.

82 Auditarea autorităților publice instituțiilor: 378 de entități – în 2013; 355 de entități – în 2014; 495 de entități – în 2015; 575 de entități - în 2016.

Despre Expert-Grup

CINE SUNTEM

Expert-Grup este o organizație neguvernamentală și non-profit, specializată în cercetări economice și de politici publice. Expert-Grup nu reprezintă interese economice, corporative sau politice. Fiind o structură independentă, Expert-Grup este o reflecție a idealurilor împărtășite de către tinerii intelectuali moldoveni, care au creat instituția cu scopul de a contribui la dezvoltarea Republicii Moldova. Alături de alte tipuri de organizații din societatea civilă moldovenească, Expert-Grup se poziționează ca un centru analitic neutru din punct de vedere politic și ideologic.

ACTIVITĂȚILE NOASTRE

Activitățile noastre de bază sunt analiza și previziunile economice, și cercetările în domeniul politicilor publice. În acest vast areal de cercetare noi oferim o gamă diversificată de produse și servicii analitice, ajutându-i pe beneficiarii noștri să ia decizii care să susțină traiectoria de dezvoltare a Republicii Moldova. Competența noastră esențială constă în capacitatea de a oferi cercetări profesionale, obiective și de înaltă calitate în următoarele domenii:

- analize și previziuni macroeconomice;
- economie politică;
- finanțe publice;
- dezvoltarea umană și eradicarea sărăciei;
- piața muncii și comportamentul consumatorilor;

- comerțul extern;
- piețele financiare;
- economia integrării europene;
- analiza economică la nivel de sector;
- dezvoltarea economică regională și locală;
- energia și economia mediului.

PARTENERI ȘI DONATORI

În perioada 2006-2016, Expert-Grup a implementat mai mult de 100 de proiecte de cercetare și advocacy în diferite domenii legate de analize economice și de politici publice. Peste 130 de experți afiliați și neafiliați instituției, atât din Republica Moldova, cât și din alte țări, au fost implicați în aceste proiecte. Am lucrat cu donatori precum Fundația Soros-Moldova, Fundația Est-Europeană, Fundația Konrad Adenauer, Balkan Trust for Democracy, Black Sea Trust, Fundația Friedrich Ebert, PNUD Moldova, UNICEF, Comisia Europeană, Consiliul Europei, Fundația pentru o Societate Deschisă, Agenția Elvețiană pentru Cooperare Internațională, Departamentul Marii Britanii pentru Dezvoltare Internațională. În anii 2010 și 2012, Expert-Grup a fost selectat în calitate de membru al Consiliului Național pentru Participare. Din 2008, Expert-Grup este membru al Asociației de Politici pentru o Societate Deschisă - o rețea internațională ce întrunește 56 de centre analitice din țări din toată Europa.

Despre FES

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) este o fundație politică social-democrată germană, al cărei scop este promovarea democrației, păcii, înțelegerii și cooperării internaționale. FES își îndeplinește mandatul în spiritul democrației sociale și se dedică dezbaterilor publice pentru identificarea soluțiilor social-democrate la problemele actuale și viitoare ale societății.

FES ÎN MOLDOVA

În Republica Moldova, FES are drept scop promovarea integrării europene, a democrației, păcii și justiției sociale prin intermediul dialogului politic, al educației și cercetărilor. Principalele noastre domenii de activitate sunt:

DEMOCRATIZAREA ȘI PARTICIPAREA POLITICĂ

Republica Moldova se confruntă cu provocarea ce ține de consolidarea instituțiilor democratice și de cultivarea unei culturi democratice care să aducă țara în conformitate deplină cu standardele Uniunii Europene. FES contribuie la acest proces prin promovarea participării politice în rândul organizațiilor neguvernamentale, al partidelor politice și al administrației publice locale. Un accent deosebit în acest domeniu este pus pe dezvoltarea capacităților cetățenilor din regiuni. Considerăm că cetățenii trebuie să fie pregătiți pentru a putea urmări în mod critic și a participa la dezbaterile publice, pentru a monitoriza factorii decizionali, a-și exprima propriile opinii și a acționa în numele intereselor lor. De aceea, prin activitățile sale, FES s-a angajat să promoveze democrația participativă și cultura politică și civică a cetățenilor la nivel local.

INTEGRAREA EUROPEANĂ

Republica Moldova este parte a Politicii Europene de Vecinătate și a Parteneriatului Estic. FES are drept obiectiv să sprijine Republica Moldova pe calea integrării europene. Printr-o serie de instrumente - precum dezbateri radio, buletine de știri, documente de politici, publicații și conferințe, FES se axează pe provocările principale ale procesului de integrare europeană, facilitând accesul publicului la informații actualizate și fiabile la subiect, îmbunătățind dialogul dintre societatea civilă și factorii decizionali privind cerințele pentru integrarea europeană de succes și contribuind astfel la consolidarea eforturilor de euro-integrare ale autorităților moldovenești. FES mai susține organizațiile neguvernamentale în contribuția lor la soluționarea pașnică a conflictului transnistrean, ca o premisă a integrării europene de succes pe termen lung.

POLITICA ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI DE MEDIU

În acest domeniu, FES își susține partenerii în elaborarea și implementarea politicilor pentru o economie de piață care să fie durabilă, echilibrată din punct de vedere social și capabilă să satisfacă necesitățile tuturor cetățenilor. Activitatea și proiectele din acest domeniu se axează pe teme precum reformarea sistemului de securitate socială, îmbunătățirea condițiilor de muncă și a oportunităților pieței muncii, și promovarea dezvoltării durabile. Pe lângă acestea, FES desfășoară programe care au drept scop promovarea valorilor social-democrate.